

USUL EKONOMİSİ İLKESİNİN İHLALİNE KARŞI BAŞVURU YOLLARI^H

Doç. Dr. Cumhuri RÜZGARESEN*

ÖZET

Usul Ekonomisi İlkesi, yargılamanın amacına hizmet eden emredici bir düzenlemedir. Anayasal bir ilke olması nedeniyle Usul ekonomisinin ihlali durumunda başvurulacak birden fazla kanun yolu bulunmaktadır. Bu çalışmada usul ekonomisi ilkesi ve ihlali halinde taraflara tanınmış başvuru yolları incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: medeni usul hukuku, medeni yargılama ilkeleri, usul ekonomisi, kanun yolları

ABSTRACT

Judicial Economy is one of mandatory provision that serves the aim of trail. Due to the constitutional principle, In case of violation of Judicial economy, appeals are differentiating diversified. In this study, judicial economy and well-known remedies for violations of this principle will be discussed.

Key Words: Civil procedure law, Principles of civil procedure, Judicial economy, Appeal

A-USÛL EKONOMİSİ İLKESİNİN TANIMI VE KONUSU

Usûl ekonomisi ilkesi, Any. m. 141/4'te "*Davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması, yargının görevidir*" şeklinde düzenlenmiştir. HMK¹ 30 uncu maddede bu ilkeyi "*Hâkim, yargılamanın makûl süre içinde ve düzenli bir biçimde yürütülmesini ve gereksiz gider yapılmamasını sağlamakla yükümlüdür*" şeklinde düzenlemiştir². Kanaatimizce

^H Hakem incelemesinden geçmiştir.

* Doç. Dr., Turgut Özal Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medeni Muhakeme Hukuku ve İcra-İflas Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

¹ RG, 04.02.2011, sa. 27836).

² Mehaz Kanunu'muz olan İsviçre'nin Nöşatel Kanton'un 1925 tarihli Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 71 inci maddesinde de benzer bir düzenleme mevcut idi. Bu düzenleme "*Davanın tahkikat ve yargılmasını yürüten hâkim, işin uzamaması ve gereksiz masraf yapılmaması için, yargılamanın düzen içinde yürütülmesine re'sen özen gösterir*". Bu konuda bkz. Umar, Bilge: Hukuk

bu tanımlarda “yargılamanın makûl sürede, düzenli ve gereksiz gidere mahal vermeden yapılması” gibi ortak unsurlara³, “yargılamanın kalite standartlarına uygun hizmetle yapılması” unsurunu da ilave ederek ve “gereksiz gider” kavramı yerine “makûl gider” kavramı kullanılarak bir tanımlama yapmak uygun olacaktır. Buna göre, usûl ekonomisi ilkesi “Yargılamanın, makûl giderle ve makûl süre içinde, kalite standartlarına uygun bir hizmetle ve düzenli bir biçimde yürütülmesidir”⁴.

Usûl ekonomisi ilkesinin konusu, yargılama sürecine ilişkin bu hizmetlerin en iyi şekilde ve ihtiyaç duyan herkese eşit derecede sunulmasıdır. Yargı hizmetlerinin tüketicisi durumunda olan bireyler, devletten bu hizmetin en iyi şekilde sunulmasını isterler ve buna da hakları vardır. Bu nitelikte bir sunumun yapılabilmesinin ölçülerinden birisi de, usûl ekonomisi ilkesine ve bu ilkenin tanımında belirtilen unsurlara olan uygunluktur.

B-USUL EKONOMİSİ İLKESİNİN İHLALİ

I-Genel Olarak

Usûl ekonomisi ilkesinin ihlâline karşı başvurular, genelde hâkimin davayı yönetme biçiminin veya verdiği kararın hakka erişimi engellediği, geciktirdiği veya giderleri artırdığı iddiasına dayanır. Bu ihlâl durumunda, kanunda düzenlenmiş özel bir yol mevcut olmadığından, genel yollar kullanılarak uğranılan zararın giderilmesi istenir⁵. Usûl ekonomisi ilkesinin ihlâli durumunda gidilebilecek “kanun yolları” ile “tüketilecek iç hukuk yolları” aynı kavramlar değildir. Zira “iç hukuk yolları”, kanun yollarının yanı sıra, diğer yolları da kapsayan geniş bir kavramdır. Diğer iç hukuk yollarına, uğranılan zarar nedeniyle açılacak tazminat davası, bireysel başvuru hakkı örnek olarak verilebilir.

Usûlü Muhakemeleri Kanunu’nun Kaynağı Neuchâtel Kantonu Medenî Yargılama Usûlü Kanunu (Ege Üniversitesi İktisadî ve Ticarî Bilimler Fakültesi Dergisi, 1974/12, mys 155-184), s. 169. Söz konusu mehz kanun 1991 yılında değişmiş ve sözkonusu ilke bu kanunun 60 maddesinde eski kanundakine benzer şekilde “*Le juge veille à l'ordre de la procédure pour éviter les longueurs et les frais inutiles*” biçiminde yeniden düzenlenmiştir. (bkz. **Bohnet**, François: CPCN Code de Procédure Civile Neuchâteloise, Commenté, Bâle 2003, s. 102-107.

³ **Hütten**, Peter: Die Prozessökonomie als rechtserheblicher Entscheidungsgesichtspunkt (Diss.), Würzburg 1975, s. 7.

⁴ Bu unsurlara, “hakkaniyete uygun yargılama yapılması” ilave bir unsur olarak düşünülebilir. Ancak belirtmek gerekir ki, usûl ekonomisi ilkesi, verilecek kararın hakkaniyete uygun olması ile doğrudan ilgilenebilir. Bu ilke daha çok yargılamanın ekonomik ve kaliteli hizmet boyutunu irdeler. Fakat, hakkaniyete uygun olarak yapılmayan bir yargılama sonucunda verilecek bir karar, kanun yolları aşamasında bozulacağından, yapılacak yeni yargılama, makûl sürenin aşılmasına sebep olacak ve usûl ekonomisi ilkesi zarar görecektir.

⁵ Burada Anayasa Mahkemesi’ne bireysel başvurunun, özel bir yol olduğu düşünülebilir. Ancak belirtmek gerekir ki, bu genel bir yol olup, sırf hak ihlâlinden doğan zararların giderilmesi için getirilmemiştir.

Kural olarak, usûl ekonomisi ilkesinin ihlâli durumunda başvurulacak ilgili yollar için kanunlarda başvuru süreleri bakımından bir yeknesaklık yoktur. Örneğin, icra görevlilerinin bir icra işlemini sürüncemede bırakması durumunda şikâyet süresiz iken, icra görevlilerine karşı açılan tazminat davalarında süre 1 yıl-10 yıl (İİK m. 7/1); Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru süresi kural olarak, başvuru yollarının tüketildiği tarihten; başvuru yolu öngörülmemişse ihlâlin öğrenildiği tarihten itibaren otuz gün (6216 Sayılı Kanun m. 47/5); AİHM' e başvuru için bireysel başvuru süresi kural olarak, iç hukuk yollarının tüketilmesinden sonra ve kesin karardan itibaren 6 aydır (AİHS m. 35/1)⁶. Kanaatimizce yargılamanın sürüncemede bırakıldığı durumlarda, verilmiş bir karar olmayacağından ve iç hukuk yollarının tüketilmesi anlamsız kalacağından, yargılamanın sürüncemede bırakılma hali devam ettiği müddetçe, Anayasa Mahkemesi ve AİHM'e bireysel başvuru yapılması mümkün olmalıdır⁷.

Yargılamada verilen karara karşı kanun yolunun kapalı olması, usûl ekonomisi ilkesinin ihlâli nedeniyle, gerek Anayasa Mahkemesi ve gerekse AİHM nezdinde bireysel başvuru yoluna gidilmesine bir engel oluşturmaz. Zira usûl ekonomisi ilkesinin ihlâli ile davaya konu edilen hak birbirlerinden bağımsız hususlardır.

II-Usul Ekonomisi İlkesinin İhlal Edilme Şartları

1- Usûl Ekonomisi İlkesindeki Unsurlardan Birisinin İhlâli

Usûl ekonomisi ilkesinin “*yargılamanın makûl miktardaki giderle yapılması*”, “*yargılamanın makûl sürede yapılması*”, “*yargılamanın kalite standartlarına uygun hizmetle ve düzenli olarak yapılması*” şeklinde belirtilen unsurlarının kısmen veya tamamen devre dışı bırakılması, usûl ekonomisi ilkesinin ihlâli sonucunu doğurur. Bu durum, devletin tutum ve davranışları ile yaptığı kanuni düzenlemelerden kaynaklanabilir.

2- İhlâle Kamu Gücünün Sebep Olması

Usûl ekonomisi ilkesinin ihlâlinin kamu gücünün kullanımının sonucunda ortaya çıkması gerekir. Kamu gücünü kullanma yetkisi devlete ait olduğuna göre, ihlâlin sorumluluğu devlete ait olacaktır. Yargılama hizmetlerinin sunumunu da mahkemeler kamu gücünü kullanarak yaparlar. Bu kullanım, mahkemenin tutum ve davranışı şeklinde ortaya çıkabileceği gibi, bir usûl işlemi şeklinde de ortaya çıkabilir. Burada tarafların, ihlâle yönelik tutum ve davranışlarından kaynaklanan sorumluluk, öncelikle taraflara değil, bu

⁶ Pekcanitez, Hakan/Atalay, Oğuz/Özekes, Muhammet: Medeni Usûl Hukuku, Ankara 2013, s. 684.

⁷ Pekcanitez/Atalay/Özekes s. 683.

davranışların yapılmasına kasıt veya ihmali ile imkân sağlayan devlete ait olacaktır.

Anayasa'nın 148 inci maddesinin 3 üncü fıkrasına göre, bireysel başvuru yapılabilmesi için, Anayasa veya AİHS kapsamında güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden birisinin kamu gücü tarafından, ihlâl edilmiş olması gerekir. Burada kamu gücünün türü ve kapsamı konusunda bir açıklama mevcut değildir. Dolayısıyla “*kamu gücü*” kavramının kapsamına yasama, yürütme ve yargıyı sokmak mümkündür⁸. Aynı şekilde 6216 Sayılı Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşu ve Yargılama Usûlleri Hakkında Kanun'un⁹ 45 inci maddesinin 1 inci fıkrası “*Herkes, Anayasa'da güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve buna ek Türkiye'nin taraf olduğu protokoller kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlâl edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'ne başvurabilir*” şeklindedir. Ancak aynı maddenin 3 üncü fıkrası ise “*Yasama işlemleri ile düzenleyici idarî işlemler aleyhine doğrudan bireysel başvuru yapılamayacağı gibi Anayasa Mahkemesi kararları ile Anayasa'nın yargı denetimi dışında bıraktığı işlemler de bireysel başvurunun konusu olamaz*”¹⁰ şeklinde bir düzenlemeyle kamu gücünün kapsamını daraltarak yasamanın işlemleri ile idarenin düzenleyici işlemlerini ve Anayasa Mahkemesi'nin kararlarını kapsam dışına çıkarmıştır. Bu durum, Anayasa'nın 148 inci maddesinin 3 üncü fıkrası ile “*Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın, yalnızca Anayasa'nın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasa'nın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz*” şeklindeki 13 üncü maddesine aykırıdır. Zira burada Anayasa'nın öngörmediği istisna ve sınırlamalar getirilmektedir¹¹.

3- Bir Zararın Doğmuş Olması

Usûl ekonomisi ilkesinin ihlâlinden sözedebilmek için, kişinin zarara uğraması gerekir. Bu husus, usûl ekonomisi ilkesinin ihlâlüne karşı yapılan bütün başvuru yolları için ortak bir sebeptir. Bu zararın doğmasının bir şart olarak aranmasının hukuki dayanakları mevcuttur. Örneğin, AİHM'e yapılan bireysel başvuru yolu için, AİHS'in 34 üncü maddesinin 1 inci cümlesi “*İşbu Sözleşme ve Protokollerinde tanınan hakların Yüksek Sözleşmeciler Tarafından biri tarafından ihlâlinden zarar gördüğü iddiasında bulunan her gerçek kişi,*

⁸ Şahbaz, İbrahim: Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru ve Sorunlar (Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru, Panel, Ankara 2011, mys. 71-127), s. 81.

⁹ Bu kanun, bundan sonra “6216 Sayılı Kanun” şeklinde anılacaktır.

¹⁰ Buradaki bireysel başvurudan maksat, AİHM'e değil, Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bireysel başvurudur.

¹¹ Şahbaz s. 81.

hükümet dışı her kuruluş veya kişi grupları Mahkeme'ye başvurabilir" şeklinde. AİHM' de, bu düzenlemelerden hareketle, AİHS ve onun protokollerinin ihlâli nedeniyle, başvurucunun doğan zararlarının giderilmesi için, hakkaniyete uygun bir giderim/tazminat ödenmesine karar vermektedir¹². Aynı şekilde, Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bireysel başvuru yolu için, 6216 Sayılı Kanun m. 48/2'ye göre de "*Mahkeme, Anayasa'nın uygulanması ve yorumlanması veya temel hakların kapsamının ve sınırlarının belirlenmesi açısından önem taşımayan ve başvurucunun önemli bir zarara uğramadığı başvurular ile açıkça dayanaktan yoksun başvuruların kabul edilemezliğine karar verebilir*"¹³.

Kural olarak, ihlâl durumunda bir takım yollara gidilmesi için, şart koşulan zarar, açıkça ve somut olarak doğmalıdır. Ancak usûl ekonomisi ilkesinin ihlâli sözkonusu olduğu bazı durumlarda, kanaatimizce, bu zararın "*doğmuş olduğunun varsayılması*" da yeterli sayılmalıdır. Fakat bu zarar önemli ve doğması kuvvetle muhtemel bir zarar olmak zorundadır¹⁴. Örneğin, icra görevlileri aleyhine açılan tazminat davasında ortaya çıkan zararın somut olarak ortaya çıkması gerekir. Bir davanın veya icra takibinin sürüncemede bırakılması halinde, bu zararın somut olarak ortaya konulması gerekmez. Zira, ortada bir gecikme varsa, bu zaman kaybının kişinin lehine sonuç doğurmayacağı, dolayısıyla zararın var olduğu kabul edilmelidir.

İhlâlden kaynaklanan zarar, maddî olabileceği gibi, manevi de olabilir¹⁵. Maddî zarar, yargılama giderlerinin yüksek olması nedeniyle mahkemeye başvuramama veya gereksiz gider yapılmaya zorlanarak veya yargılamanın uzun sürmesi nedeniyle, zamanında hakkına kavuşamamadan kaynaklanan zarar şeklinde ortaya çıkabilir. Manevi zarar ise, yargılama giderlerinin yüksek olması nedeniyle yargı hizmetinden hiç faydalanamamanın vereceği üzüntü şeklinde gerçekleşebileceği gibi, yargılamanın gereğinden uzun sürmesi veya düzenli bir şekilde yapılamamasının vereceği manevi yıpranma şeklinde de gerçekleşebilir.

İhlâl neticesinde meydana gelen bütün zararlar, dava sonucunda haksız çıkandan değil, devletten istenmelidir. Kişinin haksız çıkması, devletin o davayı geç karara bağlamasına bir mazeret olamaz. Örneğin, taraflardan birisinin tacir olduğunu ve uzun süren bir dava sonunda haksız çıktığını

¹² **Gemalmaz**, Mehmet Semih: İnsan Hakları Belgeleri, C.I, İstanbul 2003, s. 53.

¹³ Bkz. AYMBBK, KT. 02.07.2013, BY. Güher Ergun ve Diğerleri, BN. 2012/13 (RG, KT. 18.07.2013, sa. 28711, P. 69).

¹⁴ Karş. 6216 Sayılı Kanun m. 48/2.

¹⁵ **Ottaviano**, Marco: Der Anspruch auf rechtzeitigen Rechtsschutz im Gemeinschaftsprozessrecht, Tübingen 2009, s. 20; **Frédéric**, Edel: The Length of Civil and Criminal Proceedings in the Case Law of European Human Rights Court, Strasbourg 2007, s. 97.

varsayalım. Ancak dava zamanında karara bağlansa idi, davanın haksız tarafı olan tacir ona göre işlerini düzenleyecek ve yatırımlarını yapacaktı. Fakat davanın uzun sürmesi nedeniyle, tacir bunu yapamamış ve dolayısıyla zarara uğramışsa, davanın haksız tarafı bile olsa, devletten bu zararı isteyebilmesi mümkün olmalıdır.

4- Kusur Şartının Aranmaması

Usûl ekonomisi ilkesinin gereklerinin yerine getirilmemesi, devletin işlem ve eylemlerinden kaynaklanabileceği gibi, tarafların tutum ve davranışlarından da kaynaklanabilir. 6216 Sayılı Kanun m. 45/2 ve m. 46/1, bireysel başvuruda ihlâl sebebiyet veren durumlar için “... *ihlâl yol açtığı ileri sürülen işlem, eylem ya da ihmal...*” ifadelerini kullanmıştır. Bu düzenlemelerden, ihlâl sebebiyet veren eylem veya işlemin, kasıt veya ihmal yolu ile gerçekleşmesi, yani ortada bir kusurun olması gerektiğidir. Bireysel başvuru yolu, usûl ekonomisi ilkesinin ihlâli durumunda gidilen yollardan birisi olduğuna göre, bu düzenlemeyi analiz etmek ve yerinde olup olmadığını ortaya koyabilmek için, devlet ve taraflar açısından ayrı ayrı incelemek gerekir:

Birinci olarak, konuyu devlet açısından değerlendirmek gerekirse, yargılama sürecindeki sürelerin kötü kullanılması, gereksiz giderlerin yapılması veya kalite standartlarına uygun olmayan bir yargılama hizmetinin sunulması durumunda, gerekli tedbirleri almayan devlet kusurlu kabul edilecek ve dolayısıyla sorumlu olacaktır¹⁶. Kanaatimizce, devletin toplumsal sözleşmesinin gereği olarak, bireylerin haklarına erişimini objektif ve âdil kriterlerle koruma ve sağlama yükümlülüğü olduğundan, bu yükümlülüğün ihlâli halinde, devlet yargılamanın uzamasında veya gereksiz giderlerin yapılmasında kusuru bulunmayan veya devlete göre daha az kusuru olan taraf veya taraflara karşı kusursuz sorumlu olacaktır. Bu durumda devlet, ihlâlden zarar görene karşı, kendisinin kusurunun olmadığını, yargılamanın uzamasına diğer tarafın sebebiyet verdiğini ileri süremeyecektir. Dolayısıyla devlet, yukarıda sorumluluk için sayılan unsurlardan birisinin ihlâlinin kendi kusuruna dayanmadığını kanıtlaya dahi, kişilerin uğradığı zararı tazmin etmekten kurtulamayacaktır. Yani devlet veya mahkemeler değil, kasıtlı veya ihmal ile davranmayı; kendilerinden bekleneni yapmış, ancak yetki veya görevi dışında başka nedenlerle, örneğin yeterli hâkimin bulunmaması, kötü yazılmış ve birçok

¹⁶ Anayasa Mahkemesi’ne göre “ *Yargılama sürecinde başvuru dışındaki tarafların yargılamayı geciktirici yöndeki işlem ve davranışları kural olarak, yargılamanın uzamasında taraf kusuru olarak kabul edilmekte ise de, yargılama makamlarının ilgili usûlî imkânları kullanmak suretiyle bu girişimleri engelleme sorumluluğu bulunmaktadır*” (AYMBBK, KT. 02.07.2013, BY. Güher Ergun ve Diğerleri, BN. 2012/13, RG, T. 18.07.2013, sa. 28711, P. 59).

boşluk içeren kanunların varlığı¹⁷, iş yükünün fazlalığı, harç tarifelerinin yüksekliği gibi nedenlerle makûl süreye uyulmamış olması halinde bile¹⁸, kusursuz sorumluluk prensiplerine göre, doğan zarardan sorumlu tutulacaktır. Burada devlet için “*kurtuluş beyyinesi*” geçerli değildir. Ayrıca devlet, hâkimin, aslında bir hukuk normunu uyguladığını, dolayısıyla kusurlu olmadığını ileri sürerek, bu yükümlülüğün ihlâlinden doğan zararı tazmin etmekten kaçınamaz. Bunun sebebi, durum ne olursa olsun, usûl ekonomisi ilkelerini dikkate alarak âdil bir yargılanma ortamının ve şartlarının oluşturulmasının, bunun için gerekli önlemlerin alınmasının tekel sıfatıyla devletin görevi olmasıdır¹⁹. Devletin, kasıt veya ihmalinin bulunması, sadece bu ihlâlinden doğan zararın daha yüksek miktarda tazmin edilme sonucunu doğurur.

İkinci olarak, konuyu tarafların tutum ve davranışları açısından değerlendirmek gerekirse, AİHM’e göre, yargılamanın uzaması, her zaman devletin hatalarından veya sunduğu hizmetlerin yetersizliğinden kaynaklanmaz; tarafların tutum ve davranışları da buna sebebiyet verebilir^{20,21}. Tarafların, yargılamayı uzatmaya ve giderleri artırmaya yönelik olan tutum ve davranışlarının ihmal²² veya kasıtlı olabileceği gibi, sadece davayı kazanma saikiyle hareket etme, örneğin delil adı altında gerekli gereksiz belgeler sunmak²³, hâkimden ek süre talep etmek, kendisi için önemli ama gereksiz

¹⁷ **Kloepfer**, Michael: Verfahrensdauer und Verfassungsrecht, Verfassungsrechtliche Grenzen der Dauer von Gerichtsverfahren (JZ, 06 Nisan 1979, mys.209-216), s. 209.

¹⁸ **İnceoğlu**, Sibel: İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında, Adil Yargılanma Hakkı, İstanbul, 2008, s. 387 vd.; **Tanrıver**, Süha: Hukuk Yargısı (Medeni Yargı) Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı (Makalelerim I, Ankara 2005, 211-236), 220.

¹⁹ **Tanrıver** s. 220.

²⁰ **Ladewig**, Jens Meyer: EMRK, Europäische Menschenrechtskonvention, München 2011, § 6, Rdnr. 201; **Matscher**, Franz: Zum Problem der überlangen Verfahrensdauer in Zivilrechtssachen; Art. 6 Abs. 1 EMRK und das österreichische Zivilgerichtliche Verfahren (Festschrift für Hans W. Fasching zum 65. Geburtstag, Wien 1988, mys. 351-375), s. 356; **Villiger**, Mark E.: Handbuch der Europäischen Menschenrechtskonvention unter besonderer Berücksichtigung der schweizerischen Rechtslage, Zürich 1999, s. 290; **Grabenwarter**, Christoph: Europäische Menschenrechtskonvention, München 2005, s. 313.

²¹ AİHM, Vernillo/Fransa kararında, davada tarafların tutumu nedeniyle beş, yetkili makamların tutumundan kaynaklanan bir yıllık bir gecikmenin bulunduğunu belirtmiştir (AİHMK, KT. 20 Şubat 1991, Vernillo/Fransa, BN. 11889/85, <http://hudoc.echr.coe.int/sites/tur/pages/search.aspx?i=001-57672>, ET. 14.12.2012).

²² AİHM, kendisine yapılan bir şikâyetle “...AİHM, Hükümet tarafından dile getirilen yaklaşık üç yıllık sürenin gerçekten de tebligat giderlerini ödemeyen başvuranların avukatının tutumu ile ilintili olduğunu saptamaktadır. Bu gecikme ulusal makamlara yüklenemez...” şeklinde karar vermiştir (AİHMK, KT. 18 Kasım 2008, Aksoy ve Diğerleri/Türkiye, BN. 14037/04, 14052/04, 14072/04, 14077/04, 14092/04, 14098/04, 14100/04, 14103/04, 14112/04, 14115/04, 14120/04, 14122/04, 14129/04 (www.kazanci.com, ET. 21.06.2013).

²³ **Yücel**, Mustafa Tören: Türkiye’de Yargının Etkinliği, Ankara 2008, s. 181.

dilekçeler vermek²⁴, mazeret bildirilerek duruşmalara katılmamak şeklinde de²⁵ olabilir.

5-İlliyet Bağı

Devletin usûl ekonomisi ilkesinin ihlâlinden doğan zarardan sorumlu olabilmesi için, bu ihlâl ile meydana gelen zarar arasında bir illiyet bağının bulunması gerekir²⁶. Meydana gelen zararlar, sorumluluğu doğuran, işlem, tutum veya davranış arasındaki sebep-sonuç ilişkisine, genel anlamda “*illiyet bağı*” denilir²⁷. Diğer bir ifadeyle, illiyet bağı, sebep sonuç bağı demek olup²⁸; zarar denilen sonucun, sözü edilen ihlâlden kaynaklanmasını gerektirir. İlliyet bağı, sorumluluğun aslî şartı olarak görüldüğünden, bu şart olmadan, doğan zarardan kişi sorumlu tutulamaz²⁹. AİHM, AİHS’in 41 inci maddesine göre maddî tazminata hükmederken, zararın yanısıra ve bu zarar ile yargılamanın makûl sürede yapılamaması arasında bir illiyet bağının bulunmasını aramaktadır^{30,31}.

Devletin usûl ekonomisi ilkesini ihlâl etmesi, kendisinin koyduğu kuralı uygulamaması veya iyi uygulayamaması şeklinde gerçekleşebileceği gibi, bu kuralın Anayasa’ya, evrensel hukuka veya AİHS’e aykırı olması şeklinde de gerçekleşebilir. Bu hususlardan herhangi birisinin meydana gelmesi durumunda, devletin ihlâl içeren işlemi, tutumu veya davranışı ile bu ihlâl neticesinde meydana gelen zarar arasında bir illiyet bağı var demektir.

6-Kişiyeye Ait Güncel Hukuki Yararın Varlığı

Usûl ekonomisi ilkesinin ihlâli durumunda aşağıda belirtilen yollara başvurulabilmesi için gerekli olan şartlardan birisi de, kişinin bu yollara başvurmada güncel hukuki bir yararının bulunması gerektiğidir³². Örneğin, kişinin başka bir yola başvurma ve bu şekilde zararını giderme imkânı varsa, bireysel başvuru yoluna gitmesinde, hukuki bir yararının mevcut olmadığı kabul

²⁴ AİHMK, KT. 27 Ekim 1993, Monnet/Fransa, BN. 13675/88 (<http://hudoc.echr.coe.int/sites/tur/pages/search.aspx?i=001-57856>, ET. 12.12.2012).

²⁵ Villiger s. 292.

²⁶ Bkz. AYMBBK, KT. 02.07.2013, BY. Güher Ergun ve Diğerleri, BN. 2012/13 (RG, T. 18.07.2013, sa. 28711, P. 68).

²⁷ Eren, Fikret: Sorumluluk Hukuku Açısından Uygun İlliyet Bağı Teorisi, Ankara 1975, s. 1,10.

²⁸ Kılıçoğlu, Ahmet: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Ankara 2009, s. 218.

²⁹ Eren s. 1.

³⁰ Grabenwarter s. 90; Frédéric s. 94.

³¹ “...Talep edilen maddî tazminat ile tespit edilen ihlâl arasında illiyet bağı bulunmadığını kaydeden AİHM, bu talebi reddeder...” (AİHMK, KT. 23 Eylül 2008, Eyüp Kaya/Türkiye, BN. 17582/04 (www.kazanci.com), ET. 21.10.2011).

³² Karş. Kornbichler, Hendrik/Polster, Julian/Tiede, Wolfgang/Urabl, Armin: Verfassungsrecht Schnell Erfasst, Berlin/Heidelberg/New York 2001, s. 254; Kılınc, Bahadır: Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru (Anayasa Şikâyeti) Kurumu ve Türkiye Açısından Uygulanabilirliği (Anayasa Yargısı Dergisi, 2008/25, mys. 19-59), s. 36.

edilmelidir. Aynı şekilde, kişinin başvurduğu yol, tatmin edilmesine imkân veriyorsa, o yola başvurmada hukuki yararının mevcut olduğu kabul edilmelidir.

İhlâle karşı başvuru yollarına gidilebilmesinde, kişinin hukuki yararının varlığı tek başına yeterli olmayıp, bu yararın aynı zamanda güncel olması gerekir. Güncellik, ihlâle sebebiyet veren eylem, işlem veya normun başvuruculara ne zaman uygulandığı veya uygulanacağı konusyla ilgilidir. Dolayısıyla, temel hak ihlâline neden olan yasa, işlem veya eylem, başvurunun yapıldığı anda mevcut olmalıdır. Kendilerine hiçbir zaman uygulanmamış ve uygulanma ihtimali olmayan işlem veya yasaların bir ihlâle sebebiyet verdiği iddia edilerek ilgili yollara başvurulamaz³³. Örneğin, 6216 Sayılı Kanun m. 46/1, Anayasa Mahkemesi nezdinde bireysel başvuru yoluna gidilebilmesi için, ihlâlî ve ihlâl edilen hakkın güncel olması gerektiğini düzenlemiştir.

C-USUL EKONOMİSİ İLKESİNİN İHLALİNE KARŞI BAŞVURU YOLLARININ ÇEŞİTLERİ

I-Başvuru Yollarının Yasal Dayanakları

Usûl ekonomisi ilkesi, kaynağını Anayasa'dan alan hak ve yükümlülükler manzumesi niteliğindeki bir üst norm olduğundan, idarî ve yargı organları tarafından da korunması, gözetilmesi ve uyulması için, kanunlarımızda birtakım düzenleme ve yaptırımlar mevcuttur³⁴:

1-Any. m. 141/4: “Davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması, yargının görevidir”³⁵.

2-Any. m. 36/1: “Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile *âdil yargılanma hakkına sahiptir*”.

3-Any. m. 40: “Anayasa ile tanınmış hak ve hürriyetleri ihlâl edilen herkes, yetkili makama geciktirilmeden başvurma imkânının sağlanmasını isteme hakkına sahiptir. Devlet, işlemlerinde, ilgili kişilerin hangi kanun yolları ve mercilere başvuracağını ve sürelerini belirtmek zorundadır. *Kişinin, resmi görevliler tarafından vaki haksız işlemler sonucu uğradığı zarar da, kanuna göre, devletçe tazmin edilir...*”.

AIHS m. 13 “Bu Sözleşmede düzenlenen hakları ve özgürlükleri ihlâl edilen her kişi, ihlâlleri gerçekleştiren kişilerin her ne resmi sıfatı haiz oldukları

³³ Karş. Kılınc s. 33.

³⁴ Örneğin, HMK m. 47/1, e'ye göre hâkim hakkın yerine getirilmesinden kaçınması onun sorumluluğunu gerektirir. Ayrıca bkz. m. 419

³⁵ **İnceoğlu** s. 370; bkz. **Akkan**, Mine: Medenî Usûl Hukukunda Etkin Hukuki Koruma (MİHDER 2007/6, mys. 29-68), s. 40.

dikkate alınmaksızın, ulusal bir makam önünde etkili bir hukuk yoluna başvurma hakkına sahip olacaktır” şeklindedir. Bu düzenleme, taraf devletlerin, iç hukuk sisteminde usûl ekonomisi ilkesinin ihlâline karşılık, etkin bir hukuki yola başvurma yolunun oluşturulmasını zorunlu hale getirmiştir³⁶. Usûl ekonomisi ilkesinin ihlâline karşı, kişilere başvuru yollarının tanınma sebebi, Anayasa’da koruma altına alınan temel hak ve özgürlüklerin ihlâl edilmesini önlemek³⁷, ihlâlın olması durumunda ise kişinin mağduriyetini gidermektir.

Yargılamanın usûl ekonomisi ilkesinin doğrultusunda yapılması, hâkim için bir yükümlülük olduğuna göre³⁸, bunun gereğinin yerine getirilmemesinin, mutlaka bir yaptırımı ve bu yaptırımın talep edilmesine imkan sağlayan bir yol olmalıdır. Aksi halde, hem bu ilkenin uygulanması mümkün olmaz, hem de hukuka aykırı davranışlar yaptırımsız kalmış olur ki, bu da âdil yargılanma ilkesiyle bağdaşmaz.

AIHS m. 34 “*İşbu Sözleşme ve Protokollerinde tanınan hakların Yüksek Sözleşmeci Taraflardan birisinin ihlâlinden zarar gördüğü iddiasında bulunan her gerçek kişi ve hükümet dışı her kuruluş veya kişi grupları Mahkeme’ye başvurabilir. Yüksek Sözleşmeci Taraflar bu hakkın etkin bir şekilde kullanılmasına hiçbir suretle engel olmamayı taahhüt ederler*” şeklindedir. Bu madde dikkate alındığında, AIHM’e hem davacı, hem de davalının başvurabileceği görülmektedir. Makûl sürenin aşıldığı iddiasıyla sadece taraflardan birisi AIHM’e başvurmuşsa, “*başvurucu*” olarak ifade edilir.

II-Başvuru Yollarının Çeşitleri

1- Alman Hukukunda

Alman Anayasası m. 19/4, bireylere, sübjektif haklarının devlet tarafından ihlâl edilmesi durumunda, mahkemeye başvurma ve devlete karşı dava açma hakkı tanımıştır³⁹. Özellikle yargılamanın makûl sürede yapılmaması durumunda başvurulacak çeşitli yollar vardır:

a. Tazminat Davası:

Yargılamanın usul ekonomisi ilkesine uygun olarak yapılmaması durumunda açılacak tazminat davası BGB’de düzenlenmiştir. BGB’nin 839 uncu maddesinin 2 nci fıkrasına göre, makûl sürede yargılama yapılmaması veya işlemin yerine getirmekten kaçınılmasından doğan zararların devletten

³⁶ **Erdem**, Mustafa Ruhan/**Korkmaz**, Ömer: Yargılamanın Yenilenmesi Olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin İhlâli (DESBED, 2003/2, mys. 182-212), s. 182.

³⁷ Karş. **Kılıç** s. 24.

³⁸ **Bock**, Hans-Christian: Das Rechtsschutzbedürfnis im Vewaltungsprozess, Göttingen 1971, s. 25.

³⁹ **Lorenz**, Dieter: Das Gebot effektiven Rechtsschutzes des Art. 19. ABS. 4 GG (Juristische Ausbildung, 1983, mys. 393-400), s. 394-395.

karşılanması istenebilir⁴⁰. Bu yol, HMK m. 46 ve m. 46/1,e'de öngörülen tazminat davasına benzemektedir.

b. Şikâyet (Untätigkeitsbeschwerde):

Şikâyet yolu, “*Untätigkeitsbeschwerde*”⁴¹ şeklinde ifade edilen yoldur. Bu yol, Alman kanunlarında düzenlenmemiş olup, yargı içtihatları ve AİHS’in 6 ncı maddesinin bir gereği olarak uygulama alanı bulmuştur. Bu yola, mahkemenin vermesi gereken kararı vermemesi veya kararını vermede gecikmesi halinde gidilir⁴². Ayrıca ZPO § 321a’da hukuki dinlenilme hakkının ihlâl edilmesi durumunda başvurulacak hukuki çare düzenlenmiştir. Ancak Alman hukukuna göre, yargılamanın sürüncemede bırakılması hukuki dinlenilme hakkının ihlâli olduğundan, davası sürüncemede bırakılan kişi, bu hükme dayanarak “*Untätigkeitsbeschwerde*” olarak ifade edilen şikâyet yoluna başvurabilecektir⁴³.

c. Gecikme İtirazı (Verzögerungsrüge)

Alman Mahkemeler Teşkilatı Kanunu’nun (GVG) 198 vd. maddelerinde kabul edilen “*gecikme itirazı*” (Verzögerungsrüge) şeklinde ifade edilen, “*itiraz*” ve “*dava*” olmak üzere **iki kademededen oluşan yoldur**. Buna göre, yargılamanın taraflarından birisi veya yargılamaya katılan diğer kişiler (GVG § 198/6, c.2), yargılamanın ölçüstüz veya makûl olmayan bir şekilde uzaması ve bu nedenle hakkında makûl sürede bitirilemeyeceği konusunda kuvvetli bir şüphe oluşması durumunda, bu andan itibaren davaya bakan mahkemeye başvurarak, geciken işlemlerin yapılmasını isteyebilirler (GVG § 198/2). Makûl süredeki bir yargılamanın ne kadar olacağı konusunda bir ölçü olmadığından, yargılamanın makûl olmayan bir şekilde uzayıp uzamadığı, davanın karmaşıklığı, önemi, tarafların tutum ve davranışları ve somut olayın durumuna göre belirlenir (GVG § 198/1)⁴⁴.

Söz konusu itiraz, davanın tarafları veya dava katılanlar, en geç hükmün **kesinleşmesine kadar**⁴⁵ yapabilirler (GVG § 198/5)⁴⁶. Bir itirazdan

⁴⁰ **Breuer**, Marten: Staatshaftung für judikatives Unrecht, Tübingen 2011, s. 223 vd.; **Brüning**, Christoph: Staatshaftung bei überlanger Dauer von Gerichtsverfahren (NJW, 2007/16, mys. 1094-1099), s. 1095.

⁴¹ Bu kavram, mahkemenin görevini savsaklaması nedeniyle yapılan şikâyet anlamına gelmektedir.

⁴² **Redeker**, Konrad: Kann eine Untätigkeitsbeschwerde helfen? (NWJ, 2003/7, mys. 465-536), s. 488.

⁴³ **Zuck**, Rüdiger: Rechtliches Gehör im Zivilprozess (NJW, 2005/18, mys. 1217-1312), s. 1227.

⁴⁴ Bkz. **Meyer Holz**, Ulrich: Keidel Kommentar zum Gesetz über das Verfahren in Familiensachen und in den Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit, München 2011, § 198, Rdnr. 80; **Althammer**, Christoph/**Schäuble**, Daniel: Effektiver Rechtsschutz bei überlanger Verfahrensdauer-Das neue Gesetz aus zivilrechtlicher Perspektive (NJW, 2012/1-2, mys. 1-7), s. 1.

⁴⁵ **Meyer Holz** § 198, Rdnr. 70.

⁴⁶ **Meyer Holz** § 198, Rdnr. 74.

sonra, yeni bir itirazın yapılabilmesi için, kanunlarda daha kısa bir süre öngörülmemişse, **ilk itiraz üzerinden 6 ay geçmesi** gerekir (GVG § 198/3, c. 2)⁴⁷. Bu altı aylık bekleme süresi, mahkemenin itirazı incelemesi ve geciken işlemler için gerekli hızlandırmayı yapabilmesi için öngörülmüştür⁴⁸.

Eğer mahkeme itiraz başvurusundan itibaren altı ay içinde, bu hızlandırmayı sağlayamazsa, bir üst derece mahkemesine uğranılan zararların giderilmesi için **tazminat davası** açılabilir⁴⁹. Bu dava en erken, itiraz başvurusundan itibaren altı ay geçmesiyle, en geç hükmün kesinleşmesinden itibaren altı ay içinde açılabilir (GVG § 198/5).

Ortaya çıkan zarar maddi olabileceği gibi, manevi de olabilir (GVG § 198/2)⁵⁰. Bu zarar, geciken her yıl için 1200 Euro'dur. Fakat bu miktar somut olaya göre hakkaniyete uygun düşmüyorsa, hâkim daha yüksek veya daha az bir miktara hükmedebilir (GVG § 198/2, c. 2)⁵¹. Yargılamanın gecikmesinden kaynaklanan tazminat talebi için görevli ve yetkili mahkeme, ilk derece mahkemelerindeki gecikmeler için yüksek eyalet mahkemesi, yüksek eyalet mahkemelerindeki gecikmeler için Federal Mahkeme'dir⁵².

d-Anayasa Şikayeti

Alman hukukunda usul ekonomisi ilkesinin ihlali halinde gidilecek bir diğer yol “anayasa şikâyeti”dir. Alman Anayasası'nın 19 uncu maddesinin 4 üncü fıkrasının 1 inci cümlesi “*Bir kamu erki tarafından hakları ihlâl edilmiş olan herhangi bir şahsa yargı yolu açıktır*” şeklindedir. Davası sürüncemede bırakılan bir kişi buradaki düzenlemeye dayanarak, devlet aleyhine anayasal şikâyet yoluna başvurabilecektir⁵³. Ancak bu ifadenin Türk hukukundaki karşılığı, “*bireysel başvuru*” yoludur⁵⁴. Alman hukukundaki anayasal şikâyetin diğer dayanağını da Anayasa m. 20/3'deki düzenleme oluşturmaktadır. Bu düzenlemeye göre “*Yasama, anayasal düzene, yürütme ve yargı organları ise yasa ve hukuka bağlıdırlar*”. Ayrıca makûl sürede yargılama

⁴⁷ **Dorp**, Tomas/**Link**, Peter: Rechtsschutz bei überlangen Gerichtsverfahren, München 2012, § 198, Rdnr. 52; **Meyer-Holz** § 198, Rdnr. 73

⁴⁸ Yargılamayı hızlandırması muhtemel olan, ancak henüz yargılamaya dahil olmamış veya inceleme sırası gelmemiş hususlar varsa, yapılan itirazda bunlara dikkat çekilmesi gerekir.

⁴⁹ Bu davanın açılabilmesi için, yargılamadaki gecikmesinden doğan zararın, başka bir şekilde giderilmesinin mümkün olmaması gerekir.

⁵⁰ **Meyer Holz** § 198, Rdnr. 84-85.

⁵¹ **Scheidler**, Alfred: Verzögerungsrüge und Entschädigungsanspruch bei Ausbleiben einer Terminierung im Verwaltungsprozess (LKV, 2012/6, mys. 241-288), s. 262.

⁵² **Meyer Holz** § 198, Rdnr. 76.

⁵³ **Schlette**, Volker: Der Anspruch auf gerichtliche Entscheidung in angemessener Frist, Berlin 1999, s. 55.

⁵⁴ **Pekcanitez/Atalay/Özkes** s. 680.

yapma yükümlülüğünün yerine getirilmediği iddiası ile AİHM'e başvurulması mümkündür⁵⁵.

e. **AİHM'e Bireysel Başvuru** (*individualantrag*) Makûl sürede yargılama yapma yükümlülüğünün yerine getirilmediği iddiası ile AİHM'e başvurulması mümkündür.

2-Avusturya Hukukunda

1989 yılında Avusturya Mahkemeler Teşkilatı Kanunu'nun (Gerichtsorganisationsgesetz) m. 91 ile "**mühlet verme başvurusu**" (*Fristsetzungsantrag*) adı altında bir yol oluşturulmuştur⁵⁶. Bu yol, AİHM'in, AİHS'in 6 ncı maddesi doğrultusunda verdiği kararların etkisinin dışında gelişmiş ve Avusturya hukukuna özgü bir niteliğe sahiptir⁵⁷. Bu yol sayesinde, AİHM'in, makûl sürenin ihlali nedeniyle Avusturya Devleti aleyhine verdiği karar sayısı, diğer devletlerle kıyaslandığında oldukça azdır^{58,59}.

Mühlet verme başvurusu, hâkimin işlemin yapılmasını geciktirmesi veya pasif kalması hallerinde yapılır⁶⁰. Hâkimin pasif kalmasına, duruşma gününün belirlenmemesi, bilirkişi raporunun temin edilmemesi, hükmün verilmemesi⁶¹; yargılamanın gecikmesine ise, kanunla tayin edilen süreler uyulmaması örnek olarak verilebilir. Hâkimin etkin olup olmaması araştırılırken, objektif kıstaslardan hareket edilmesi gerekir⁶². Bu kıstaslara hâkimin iş yükünün durumu⁶³ davanın karmaşıklığı⁶⁴ örnek olarak gösterilebilir (GOG § 91/1).

⁵⁵ **Schlette** s. 57.

⁵⁶ **Pickenbrock**, Andreas: Rechtsschutz gegen gerichtliche Säumnis und Gehörsverletzungen in Österreich (Festschrift für Achim Krämer zum 70. Geburtstag am 19. September 2009, mys. 515-525), s. 519; **Fasching**, Hans W.: Rechtsbehelfe zur Verfahrensbeschleunigung (Festschrift für Wolfram Henckel zum 70. Geburtstag am 21. April 1995, Berlin 1995, mys. 161-172), s. 166; **Rechberger**, Walter H. (çev. Kamil Yıldırım): Die Verfahrenskonzentration im österreichischen Zivilprozess (İlkeler İşığı Altında Medeni Yargılama Hukuku, İstanbul 2011, mys. 1-15), s. 11.

⁵⁷ **Kroppenberg**, Inge: Rechtsschutz gegen den untätigen Zivilrichter (ZZP, 2006/2, mys. 177-198), s. 179.

⁵⁸ **Rechberger** s. 8.

⁵⁹ AİHM, Wohlmeier Bau GmbH/Avusturya kararında, devletin yargılamayı makûl sürede yapma yükümlülüğü dikkate alındığında, GOG § 91 'de düzenlenen mühlet verme başvurusunun, AİHS'in 13. maddesi çerçevesinde etkin bir hukuki çare olduğunu belirtmiştir (AİHMK, KT.08 Temmuz 2004, Wohlmeier Bau GmbH/Avusturya, BN. 20077/02, <http://hudoc.echr.coe.int/sites/tur/pages/search.aspx?i=001-61879>, ET 12.10. 2012).

⁶⁰ **Schmid**, Sebastian/**Wallnöfer**, Klaus: Volkanwaltschaft und Gerichtsbarkeit (JRP, 2008/3, mys. 177-188), s. 178.

⁶¹ **Schoibl**, Norbert A.: Der Fristsetzungsantrag im österreichischen Zivilverfahrensrecht als Beschwerde gegen unzumutbare Verzögerungen (ZZP, 2005/118, mys. 205-240), s. 219-222.

⁶² **Fasching** s. 168.

⁶³ **Fasching** s. 169.

Mühlet verme başvurusuna ilişkin dilekçe, gecikmeye sebebiyet veren veya etkin olmadığı ileri sürülen hâkimin mensup olduğu mahkemeye verilerek, gecikmiş olan usûl işleminin yapılması talep edilir⁶⁵. **Bu dilekçenin doğrudan bir üst derece mahkemesine verilmesi mümkün değildir.** Dilekçede yargılamanın uzamasına sebebiyet veren durum veya hâkimin etkin olmama hususu somut olarak belirtilir.

Gecikmeye sebebiyet verdiği iddia edilen hâkim, ilgilinin bu talebini yerinde görürse, **dört haftalık süre içinde** geciken işlemi icra eder ve tarafları bilgilendirir⁶⁶. Ancak taraflar mahkemenin bu icrasından memnun kalmazlarsa, bilgilendirilmeden itibaren **ondört gün içinde** başvurunun incelenmesi için üst derece mahkemesine gönderilmesini isteyebilirler. Buna karşılık, ilk derece mahkemesi, kişinin talebini yerinde bulmaz veya işlemin **dört hafta içinde yerine getirilmesinin mümkün olmadığı kanaatine varırsa, kendi görüşünü de ekleyerek, başvurunun incelenmesi için derhal üst derece mahkemesine göndermek** mecburiyetindedir (GOG § 91/2)⁶⁷. Üst derece mahkemesi de yargılamada bir gecikme olup olmadığını ve şayet bir gecikme mevcutsa, geciken işlemin dört hafta içerisinde neden yapılmadığını inceler⁶⁸.

Üst derece mahkemesi, mühlet verme başvurusuna ilişkin olarak yapılan talebi haklı görürse, belirleyeceği makûl bir süre zarfında⁶⁹, yapılması geciken işlemin, alt derece mahkemesince yapılmasına hükmedecektir⁷⁰. Üst derece mahkemesi tarafından verilen bu karar kesin olup⁷¹, alt derece mahkemesi için bağlayıcıdır (GOG § 91/3)^{72,73}.

⁶⁴ Bkz. AİHMK, KT. 16 Aralık 2008, Mehmet Ali Kaplan Ve Diğerleri/Türkiye, BN. 3224/05, 4884/05, 9504/05, 9545/05, 9568/05, 9600/05, 9658/05, 9695/05, 9720/05, 13516/05 (www.kazanci.com, ET. 12.04.2013).

⁶⁵ **Schoibl** s. 222.

⁶⁶ **Buchegger**, Walter/**Deixler-Hübner**, Astrid/**Holzhammer**, Richard: Praktisches Zivilprozessrecht I, Streitiges Verfahren, Wien/New York 1998, s. 100; **Schoibl** s. 224.

⁶⁷ Mühlet verme başvurusu, ilk derece mahkemesinde görülen bir davanın üst derece mahkemesine aktarılması sonucunu doğurmadığı gibi, davanın ilk derece mahkemesinde görülmesini durdurucu özelliği de yoktur (**Schoibl** s. 224).

⁶⁸ **Schoibl** s. 229.

⁶⁹ Geciken işlemin yapılması için üst derece mahkemesi tarafından belirlenen makûl sürenin miktarı her bir somut olay için ayrı ayrı tespit edilmesi gerekir. Bu sürenin belirlenmesinde, davanın karmaşıklığı, tarafın bir an önce hukuki koruma elde etmesinden sağlayacağı menfaat önemli rol oynar (**Schoibl** s. 235).

⁷⁰ **Schoibl** s. 233.

⁷¹ Üst derece mahkemesinin bu konuda vermiş olduğu karara karşı gidilebilecek bir kanun yolu yoktur (**Schoibl** s. 237).

⁷² **Schmid/Wallnöfer** s. 178; **Buchegger/Deixler-Hübner/Holzhammer** s. 100; **Faber**, Ronald/**Frank**, Stefan Leo: Der verfassungsgerichtliche Rechtsschutz gegen Entscheidungen des Asylgerichtshofes das Beschwerdeverfahren nach Art 144a BVG (JBI, 2008/8, mys. 477-489), s. 480; **Schoibl** s. 236.

Mühlet verme başvurusu, hâkimin bağımsızlığına zarar ve yargılama mercilerinin mevcut iş yükünün artmasına sebebiyet vereceği endişesi⁷⁴; üst derece mahkemesi tarafından verilen bu karar alt derece mahkemesi bakımından bağlayıcı ve kesin nitelikte olmakla birlikte, bu karara uyulmaması durumunda hâkime uygulanacak yaptırımın açıkça belli olmadığı ve bu nedenle hâkimin sadece disiplin sorumluluğunun sözkonusu olacağı nedeniyle zayıf içerikli bir düzenleme olduğu ileri sürülerek eleştirilmiştir⁷⁵.

3-Türk Hukukunda

a-Tazminat Davası

Aşağıda da görüleceği üzere, usûl ekonomisi ilkesinin ihlâli durumunda istinaf veya temyiz gibi yollara başvurma, ihlâl nedeniyle kişilerin uğradığı zararları giderme özelliği yoktur. Dolayısıyla bu ihlâlden kaynaklanan zararlarının tazmini için, bireysel başvuru yoluna gidilmeden, önce, devlet aleyhine, ancak bu ihlâlle özgü bir tazminat davasının olması gerekir⁷⁶. Böyle bir davanın var olması, onarıcı adalet anlayışının bir gereğidir⁷⁷. Örneğin, kişilerin, davaların karara bağlanmasının gecikmesinden kaynaklanan zararlarının tazmin edilmesine imkân veren hukuk sistemlerinden biri İspanya'da mevcuttur. İspanya Anayasası'nın 121 inci maddesi, adalet yönetiminin işleyişindeki usûle ve kanuna aykırılık veya hata durumlarında,

⁷³ Mahkemenin burada verdiği karar nitelik olarak adli yönetime ilişkin bir karar değil, yargısal bir karardır (Schmid/Wallnöfer s. 178).

⁷⁴ Fasching s. 167.

⁷⁵ Schmid/Wallnöfer s. 178; Schoibl s. 236.

⁷⁶ Yargılamanın makûl sürede bitirilmemesi nedeniyle, kanun koyucu, böyle bir dava yerine kişinin "komisyon'a tazminat başvurusu" adı verilen bir yola başvurma imkânı getirilmiştir.

⁷⁷ Onarıcı adalet düşüncesi, klasik ceza hukuku anlayışından farklı olarak, suça ve suç dolayısıyla faille verilecek asıl tepkinin ceza olması felsefesinden belli bir ölçüde ayrılmayı ifade eder. Bu düşünceye göre, suç nedeniyle verilecek tepki, öncelikli olarak failin cezalandırılması değil, zarar doğuran sonucun onarılma yoluna gidilmesidir (Bu konuda bkz. Ketizmen, Muammer: Uzlaşmanın Sirayet Etmezliği İlkesinin Sonucu Olarak Mağdurun Yargılanacak Kişiyi Seçebilme Yetkisi (HÜHFD, 2012/2, mys. 1-10; http://www.hukukdergi.hacettepe.edu.tr/dergi/C2S1_makale1.pdf). Onarıcı adalet bir problem çözme yaklaşımı olup, farklı biçimlerde, mağduru, faili, sosyal ağlarını, yargı organlarını ve toplumu dâhil etmektedir. Onarıcı adalet suç oluşturan davranışın sadece hukuku ihlâl etmekle kalmayıp, ayrıca mağdura ve topluma da zarar verdiği temel ilkesi üzerine kurulmuştur. Suç oluşturan davranışın sonuçlarını giderme çabaları, mümkün olduğu ölçüde, faili ve zarar gören tarafları kapsaması ve aynı zamanda mağdura ve faille gereken yardımı ve desteği sağlamayı hedefler (Onarıcı Adalet Programı El Kitabı, Ceza Adaleti Kitapları Dizisi, New York 2006, s. 6). Konuya medenî muhakeme açısından bakmak gerekirse, şüphesiz onarıcı adaletin buradaki kapsamı oldukça geniştir. Ancak konuyu bu çalışma bakımından değerlendirmek gerekirse, Usûl ekonomisi ilkesinin ihlâli nedeniyle, kanun yollarıyla giderilmesi mümkün olmayan bir zarar varsa, bu zarar tazminat davası yoluyla giderilecekse, onarıcı adaletin varlığından söz edebiliriz.

zarar görene devletten tazminat talep etme hakkını tanımaktadır⁷⁸. Bu madde “*Adli hatalardan veya adli yönetimdeki düzensizliklerden kaynaklanan zarar, kanuna uygun olarak, devlet tarafından tazmin edilir*”⁷⁹ şeklindedir. Türk hukukunda usûl ekonomisi ilkesinin ihlâli durumunda gidilecek özel bir dava olmamakla birlikte, bu ilkenin ihlâline sebebiyet veren hâkim veya icra görevlilerine karşı açılacak genel nitelikli bir tazminat davası mevcuttur.

Bu tazminat davaları, özel nitelikli birer dava olmadıklarından, usûl ekonomisi ilkesinin ihlâli nedeniyle zarar gören kişilerin tüketmesi gerektiği iç hukuk yollarının bir halkası değildir. Yani kişi, bu tazminat davalarını açmadan da bireysel başvuru yoluna gidebilir.

Konuyu **icra görevlilerinin işlem ve eylemlerinden doğan zarar** için açılan tazminat davaları bakımından değerlendirmek gerekirse, İİK m. 5 “*İcra ve İflas Dairesi görevlilerinin kusurlarından doğan tazminat davaları, ancak idare aleyhine açılabilir. Devletin, zararın meydana gelmesinde kusuru bulunan görevlilere rücu hakkı saklıdır. Bu davalara adliye mahkemelerinde bakılır*” şeklindedir. Buna göre, icra-iflas dairesi görevlileri, görevlerini yaparken, yetkilerini kullanırken, ilgililere bir zarar verecek olursa, bu zarardan doğrudan sorumlu olmayacak ve tazminat davası devlete karşı açılacaktır. Fakat bu tazminatın alınabilmesi için devletin doğan zarar konusunda kusuru bulunmalıdır⁸⁰. Kanaatimizce, icra görevlisi, gerek icra işlemini sürüncemede bırakarak ve gerekse başka bir eylemi ile icra takibinin uzamasına ve gereksiz giderlerin yapılmasına sebebiyet vermişse, bundan kaynaklanan zararın tazmini için devlete karşı İİK m. 5 uyarınca tazminat davası açılabilir. Ancak burada İİK m.5’ten farklı olarak, devletin kusurlu olması aranmamalıdır.

Konuyu **hâkimlerin işlem ve eylemlerinden doğan zarar** için açılan tazminat davaları bakımından değerlendirmek gerekirse, m. 46/1’de tazminat davası açılmasını gerektiren sebeplerden birisi de “*e*” bendinde “*Hakkın yerine getirilmesinden kaçınılmış olması*” şeklinde belirtilmiştir⁸¹. Örneğin hâkim önüne gelen bir davaya bakmaktan veya talep edilen bir usûl işlemini haklı bir durum olmadan yerine getirmekten kaçınırsa, usûl ekonomisi ilkesi ihlâl edilmiş olur. Kanaatimizce bu durumda da, devletin kusuru aranmaksızın tazminata hükmedilmelidir.

⁷⁸ **Özbek**, Mustafa: Avrupa Konseyince Adalet Hizmetlerinin Etkinliğinin Arttırılması İçin Öngörülen Tedbirler (AÜHFD, 2006/1, mys. 207-292, s. 278.

⁷⁹ Constitución Española (http://www.lamoncloa.gob.es/NR/rdonlyres/79FF2885-8DFA-4348-8450-04610A9267F0/0/constitucion_ES.pdf, ET. 22.08.2013).

⁸⁰ **Kuru**, Baki/**Arslan**, Ramazan/**Yılmaz**, Ejder: İcra ve İflas Hukuku, Ankara 2013, s. 63-64.

⁸¹ **Pekantez/Atalay/Özkes** s. 132; **Kuru**, Baki/**Arslan**, Ramazan/**Yılmaz**, Ejder: Medeni Usûl Hukuku, Ankara 2013, s. 769.

b-Şikâyet

aa-İcra Mahkemesine Şikâyet

İİK m. 16'nın 2 nci fıkrası “*Bir hakkın yerine getirilmemesinden veya sebepsiz sürüncemede bırakılmasından dolayı her zaman şikâyet olunabilir*”, 17 maddenin 2 nci fıkrası ise “*Memurun sebepsiz yapmadığı veya geciktirdiği işlerin icrası emrolunur*” şeklindedir⁸². Bu hükümden anlaşılacağı üzere, icra görevlilerinin, haklı sebep olmaksızın, bir talebi zamanında veya işin gerektirdiği süre içinde yerine getirilmesini savsaklaması halinde, her zaman şikâyet yoluna gidilebilecek ve bu işlemin yerine getirilmesi istenebilecektir⁸³.

Kişi, bir işlemin sürüncemede bırakıldığı gerekçesiyle şikâyette bulunur⁸⁴ ve bu şikâyeti de icra mahkemesi tarafından reddedilirse, icra mahkemesinin red kararına karşı kanun yollarına başvurmanın mümkün olup olmadığı üzerinde de durmak gerekir. Bir defa icra mahkemesinin kararlarının temyiz edilebilmesi, sözkonusu kararın İİK m. 363'te sayılmış olmasına bağlıdır⁸⁵. Ancak bu maddede sayılan kararlardan sadece birkaç tanesi (bkz. İİK m. 363/1,10,15) şikâyetle ilgilidir⁸⁶. Fakat bunların arasında bir işlemlerin sürüncemede bırakılması halinde yapılacak şikâyet başvurusu üzerine icra mahkemesinin vereceği karar bulunmamaktadır. Kanaatimizce, bu durumda temyize gitmek mümkün olabilmelidir. Temyizde durum böyle olmakla birlikte, İİK m. 363'ün istinafa göre düzenlenen şeklinde icra mahkemesinin iflâs idaresinin işlemleri hakkında şikâyet üzerine verdiği kararlara karşı şikâyet yoluna gidilebileceği düzenlenmiştir. Buna göre, şayet şikâyet bir işlemin sürüncemede bırakılması nedeniyle yapılmış ve bu şikâyet de yerinde bulunmamişsa, bu kararlara karşı istinaf yoluna başvurulabilecektir.

Görüldüğü üzere, bir işlemin sürüncemede bırakılması, o işlemin makûl süre içinde yapılmadığı ve dolayısıyla usûl/takip ekonomisi ilkesinin ihlâl edildiği anlamına gelmektedir. Normalde, usûl ekonomisi ilkesinin ihlâli durumunda, bireysel başvuru gibi yollara gidebilmek için iç hukuk yollarının

⁸² İcra mahkemesi, sürüncemede bırakılan bir işlemin yapılmasını, icra görevlilerine emretmekle birlikte, icra görevlisinin bu emrin gereğini yerine getirmemesi halinde de, kendisine karşı İİK m. 5 gereğince tazminat davası açılabilir.

⁸³ **Pekantez**, Hakan: İcra ve İflâs Hukukunda Şikâyet, Ankara 1986, s. 66, 84-85.

⁸⁴ İcra ve İflâs hukukunda şikâyet sebeplerinden birisi olan “*bir hakkın sebepsiz olarak sürüncemede bırakılması*”, usûl ekonomisi ilkesinin “*makûl süre yargılanma*” unsuru ile paralellik arzederken, bir başka sebep olan “*bir hakkın yerine getirilmemesi*” usûl ekonomisi ilkesiyle değil, hak arama hürriyeti ile ilişkilidir.

⁸⁵ **Karşlı**, Abdurrahim: İcra Tetkik Mercii Kararlarının Temyizi, İstanbul 1995, s. 80 vd.; **Pekantez**-Şikâyet, s. 167-168.

⁸⁶ **Pekantez**-Şikâyet, s. 168.

tüketilmesine gerek olmadığı halde⁸⁷, kanaatimizce, burada istisnai bir durum olarak şikâyet, icra ve iflâs hukukuna ilişkin işlemlerin sürüncemede bırakılması halinde tüketilmesi gereken bir iç hukuk yoludur⁸⁸.

İİK m. 16'da düzenlenmiş olan şikâyet sebebi, makûl sürenin ihlâli ile ilgili olmakla birlikte, kanaatimizce takip giderlerine ilişkin ihlâl durumlarında da şikâyet yoluna gidebilmek mümkün olmalıdır (İİK m. 16)⁸⁹. Ancak sebepsiz olarak sürüncemede bırakılan icra işlemi için şikâyet süresiz iken, diğer durum için yedi gün olacaktır.

bb-HSYK'ya Şikâyet

Bir davayı kasden sürüncemede bırakan ve gereğinden fazla gider yapılmasına sebebiyet veren hâkim, HSYK'ya şikâyet edilebilir. HSYKK m. 14,IV/a'ya göre, HSYK bünyesindeki teftiş kurulunun görevlerinden birisi "*Adli ve idarî yargı hâkim ve savcılarının görevlerini kanun, tüzük, yönetmelik ve genelgelere (hâkimler için idarî nitelikteki genelgelere) uygun olarak yapıp yapmadıklarını denetlemek; görevlerinden dolayı veya görevleri sırasında suç işleyip işlemediklerini, hâl ve eylemlerinin sıfat ve görevleri icaplarına uyup uymadığını araştırmak ve gerektiğinde haklarında inceleme ve soruşturma işlemlerini yapmak*"tır. Dolayısıyla yargılama sürecinde usûl ekonomisi ilkesine uygun davranmadıkları gerekçesiyle, hâkimler hakkında şikâyete bulunularak, HSYK'dan inceleme ve soruşturma yapılması istenebilir⁹⁰.

Belirtmek gerekir ki, usûl ekonomisi ilkesinin ihlâli durumunda, başvurulması mümkün olan bu yol, kişinin subjektif menfaatlerinin korunması bakımından etkin koruma özelliğine sahip değildir. Örneğin, AİHM, Tamar/Türkiye kararında, başvurunun makûl sürede yargılama yapılmadığı iddiasına karşılık olarak; Türkiye, başvuranın, Üsküdar Hukuk Mahkemesi'nde görevli yargıç hakkında, Cumhuriyet Savcısı'na veya doğrudan Adalet Bakanlığı'na şikâyette bulunabileceğini, zira böyle bir şikâyet sonrasında, dosyayı incelemesi için bir müfettişin görevlendirildiğini ve kusur bulunması halinde yargıç hakkında disiplin cezası verildiğini, ancak başvuru bunu yapmadan, AİHM'e gittiğini ve bu nedenle, talebin reddedilmesi gerektiğini ileri

⁸⁷ Bkz. AYMBBK, KT. 02.07.2013, BY. Güher Ergun ve Diğerleri, BN. 2012/13 (RG, T. 18.07.2013, sa. 28711, P. 27).

⁸⁸ Aslında böyle bir uygulamanın davayı sürüncemede bırakan mahkemelere da karşı olabilmesi gerekir. Zira Avusturya hukukunda böyle bir imkân mevcuttur. Türk hukukunda "*İnsan Hakları Tazminat Komisyonu'na Başvuru*" şeklindeki yol, bu amaçla getirilmiş olmakla birlikte, nitelik olarak kendisine özgü bir yapıya sahiptir.

⁸⁹ **Kuru/Arslan/Yılmaz**-Usûl, s. 68-69.

⁹⁰ Bkz. **Yanık**, Murat: Karşılaştırmalı Hukuk ve Uluslararası Standartlar Işığında HSYK'nın Oluşumu ve Çalışma Maddi ve Kararlarının Denetimi (Anayasa Yargısı Dergisi, 2010/27, mys. 161-216), s. 168 vd.

sürmüştür. AİHM de, Türkiye tarafından başvurucuya önerilen bu yolun, AİHS'in 13 üncü maddesi çerçevesinde etkin bir yol olmadığını ifade etmiştir⁹¹.

c-Kanun Yolları

aa-Temyiz ve İstinaf

Sadece usûl ekonomisi ilkesinin ihlâli gerekçe gösterilerek olağan kanun yolları olan istinaf ve temyize gidilemez, zaten buna gerek de yoktur. Zira kanun yollarına gidilmenin amacı, mahkemenin yanlış vermiş olduğu iddia edilen kararın, üst mahkemece denetlenmesini sağlamaktır. Usûl ekonomisi ise, yargılama sırasında sunulan hizmetin kalitesi ve makûl giderle ve makûl sürede yargılama yapılması ile ilgilidir. Örneğin, bu ilkenin gereği olarak, iki davanın birleştirilerek incelenmesi uygun iken, davalar ayrı ayrı görüldüğü için, çok gider yapılmış ve daha çok süre harcanmış olmasına rağmen, davalar karara bağlanmışsa, sırf gider ve süre konusunda makûl ölçünün aşıldığı gerekçe gösterilerek, verilen kararları bozmaya imkân yoktur⁹². Zira ihlâl nedeniyle yerel mahkemenin hükmünün bozulacak olması, usûl ekonomisi ilkesinin daha da ihlâli ve bu ilkeden beklenen faydanın tamamen kalkması anlamına gelecektir. Aynı şekilde, kişinin iddiası, yargılamanın makûl sürede yapılmaması ise ve üst derece mahkemesi de, bu nedenle hükmü bozacak olsa, süreç daha da uzayacak ve yapılan giderlerin miktarı artacaktır. Örneğin, Yargıtay bir kararında “...Paydaşlığın giderilmesi davalarında kendilerini vekil ile temsil ettiren paydaşlar yararına Avukatlık Asgari Ücret Tarifesi hükümlerine göre maktu vekâlet ücreti takdir edilmesi gerekirken, nisbi vekâlet ücretine hükmedilmesi doğru değil ise de, bu nedenle hükmün bozularak yeniden yargılama yapılmasında usûl ekonomisi yönünden yarar görülmediğinden...” şeklinde devam eden bir karar vermiştir⁹³.

İlk derece mahkemesinin kararıyla, usûl ekonomisi ilkesinin yanı sıra, bir başka hukuk kuralı ihlâl edilmişse, ancak o zaman usûl ekonomisi ilkesinin ihlâli, bozmanın bir yan sebebi olarak gösterilebilir. Bu duruma, Yargıtay'ın “Davacı vekili, müvekkilinin davalı kooperatife 300.000.000 TL ödeyerek anahtar teslimli ortak olarak kabul edildiğini, buna karşın daha sonra kooperatife olan borcunu ödemediğinden bahisle ortaklıktan çıkarıldığını ileri sürerek, ortaklıktan çıkarma kararının iptali ile anahtar teslimli ortak olduğunun tespitini talep etmiştir. Görüldüğü gibi, davacının kooperatif

⁹¹ AİHMK, 18 Temmuz 2006, Tamar/Türkiye, BN. 15614/02 (<http://www.kazanci.com/kho2/hebb/giris.htm>, ET. 29.11.2012).

⁹² Normalde, usûl ekonomisi ilkesinin ihlâli halinde, kişinin maddî ve manevî zararı sözkonusu olabilir. Ancak, kişi tarafından talep edilse bile, üst derece mahkemesinin mevcut mevzuat çerçevesinde bu zarara hükmetme yetkisi yoktur.

⁹³ 6.HD, KT. 20.3.2006, E. 2006/2091, K. 2006/2732 (www.kazanci.com, ET. 12.09.2013).

ortaklığı, ortaklıktan çıkarılmak suretiyle ihtilaflı hale gelmiştir. Davacının 300.000.000 TL ödeyerek kooperatife ortak olarak alındığını ve kooperatife herhangi bir ödeme yapması gerekmediğini iddia etmesi, kooperatife borçlu bulunmadığının tespitini içeren bir talep olmasına göre mahkemece bunun ayrı bir dava konusu olacağına vurgulanması yerinde değildir. O halde, davacının iddia ettiği şekilde ve nitelikte ortak olup olmadığına dair kanıtları incelenip değerlendirilerek bu konuda da olumlu ya da olumsuz bir karar vermek gerekirken, davacıyı ayrı bir dava açma durumunda bırakmak, HUMK 77 nci maddesinde düzenlenen usûl ekonomisi ilkesine aykırı bulunmuş olup, kararın bu nedenlerle bozulması gerekmiştir...” şeklindeki kararı örnek olarak verilebilir⁹⁴. Kanaatimizce Yargıtay’ın burada bozma gerekçesini, doğrudan usûl ekonomisi ilkesine dayandırması yerinde değildir. Zira, usûl ekonomisi ilkesinin gerekçe gösterilerek bozma olabilmesi için, usûl ekonomisi ilkesinin unsurlarını telafi edici bir sonucun meydana gelmesi gerekir. Örneğin, bu kararda, zaten mahkeme tarafın talebini kabul etmeyerek, yeterli miktarda zaman kaybına neden olmuştur. Verilen bozma kararı, bu zaman kaybını gideremeyecekse, usûl ekonomisi ilkesinin ihlâlinden kaynaklanan zararı gidermiş olmaz.

Yargıtay, benzer bir başka kararında “...Mahkemece davanın çözümlenmesi için gerekli görülen belgelerin buldukları yerlerden duruşmaya getirilip incelenmesi mümkün iken, keşif kararı verilerek yerlerinden tetkik edilmesi mahkeme masraflarını artırıcı bir yargılama işlemidir ve giderek az önce değinilen Anayasa maddesi ile usûl ekonomisi ilkelerine aykırı düşer. Anılan ilkelere ters düşer biçimde karar verilmesi bozmayı gerektirir...” şeklinde bir sonuca varmıştır⁹⁵. Burada mahkemenin sebebiyet verdiği gereksiz bir gider sözkonusudur. Yargıtay’ın bozma kararı üzerine, usûl ekonomisi ilkesinin işlerlik kazanabilmesi için, bu giderin kararı veren hâkimden veya devletten karşılanması gerekir. Buna ilişkin bir yasal düzenleme mevcut olmadığına göre, sırf bu nedenle kararın bozulmuş olması, usûl ekonomisi ilkesine aykırılık oluşturur.

bb- Yargılamanın Yenilenmesi

AİHS’in 46 ncı maddesine göre, AİHM’in kararları taraf devletler için bağlayıcıdır. Mahkeme, AİHS’e aykırılık tespit ederse, iç hukuk işleminin veya mahkeme kararının iptaline karar vermemekte, onun AİHS’i ihlâl edip etmediğini tespitle yetinmektedir. Ancak, AİHM’in kararından sonra, taraf olan her devletin, iç hukukta sözleşmeye aykırı yapılan işlemin ve verilen kararın

⁹⁴ 11.HD, KT. 4.5.1998, E. 1998/1542, K. 1998/3221 (www.kazanci.com, ET. 22.05.2013); benzer bir karar için bkz. 16.HD, KT. 28.3.2003, E. 2003/2493, K. 2003/2241 (www.kazanci.com, ET. 12.08.2013).

⁹⁵ YHGK, KT. 27.1.1993, E. 1992/10-672, K. 1993/15 (www.kazanci.com, ET. 08.08.2013).

sonuçlarını ortadan kaldırma, işlem veya karardan önceki duruma dönülmesini sağlama yükümlülüğü vardır⁹⁶. Bunu sağlama yollarından birisi de yargılamanın yenilenmesidir. AİHM tarafından, AİHS'e aykırılığı tespit edilen kesin hükme karşı, yargılamanın yenilenmesinin iç hukukta kabul edilmesi, yeniden yargılama yapılarak kararın düzeltilmesini sağlama imkânı verir⁹⁷.

Avrupa Birliği'ne uyum yasaları çerçevesinde 23.01.2003 günlü ve 4793 sayılı Kanunla, 1086 Sayılı Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu'nun "yargılamanın yenilenmesi" ile ilgili 445 inci maddesinin birinci fıkrasına 11 inci bent eklenerek, "Hükümün, İnsan Hakları ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşmenin veya Ek Protokollerinin ihlâli suretiyle verildiğinin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kesinleşmiş kararıyla tespit edilmiş olması", bir yargılamanın yenilenmesi sebebi olarak kabul edilmiştir⁹⁸. Bu hüküm, 6100 sayılı yeni HMK'nın 375 inci maddesinin 1 inci fıkrasının (i) bendinde aynı ifadelerle yeniden düzenlenmiştir. Buna göre, âdil yargılanma hakkının ihlâl edildiğini iddia eden bir kimse, AİHM'e başvurur ve bu talebi AİHM tarafından kabul edilirse, kişi lehine hükmedilen tazminatın yanı sıra, bu hususa ilişkin kararın kesinleştiği tarihten itibaren üç ay ve her hâlde, on yıl içinde doğrudan doğruya yargılanmanın yenilenmesi yoluna gidebilir^{99,100}. Yani AİHM, başvuran tarafın, AİHS'de teminat altına alınmış bir hakkının, örneğin âdil yargılanmanın ihlâl edildiğini kesin olarak tespit etmesini, iç hukuk bakımından yargılamanın yenilenmesi sebebi saymıştır¹⁰¹.

HMK'nın 375 inci maddesinde, yargılamanın yenilenmesine başvurmak için böyle bir sebep olmakla birlikte, usûl ekonomisi ilkesinin unsurlarının birisinin veya birkaçının ihlâli durumunda, yargılamanın

⁹⁶ **Doğru**, Osman: İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarının İç Hukuklara Etkisi (Anayasa Yargısı Dergisi, 2000/17, mys. 194-225), s. 200 vd.; **Pekcanitez**, Hakan: Medeni Usûl Hukukunda Yeni Bir Yargılamanın Yenilenmesi Sebebi (75. Yaş Günü İçin Prof. Dr. Baki Kuru'ya Armağan, Ankara 2004, mys. 515-551), s. 516.

⁹⁷ **Pekcanitez**-Yargılamanın Yenilenmesi, s. 519.

⁹⁸ Bkz. **Ünal**, Şeref: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Türk İç Hukukuna Etkileri, (Anayasa Yargısı Dergisi, 2000/17, mys. 63-86), s. 64; **Pekcanitez**-Yargılamanın Yenilenmesi, s. 527.

⁹⁹ **Tanrıver** s. 233.

¹⁰⁰ Bir görüşe göre, âdil yargılanma hakkının ihlâli başlı başına bir yargılamanın yenilenmesi sebebi sayılmalı ve böyle bir ihlâli içeren yargılamada verilen ve kesinleşen mahkeme kararına karşı, önce AİHM'e değil, yargılamanın yenilenmesi yoluna başvurulabilmelidir. Şayet, yargılamanın yenilenmesi neticesinde bir ihlâlin olmadığı tespit edilirse, ancak o zaman AİHM'e gidilmesi ve bu mahkemenin lehte verdiği kararın ayrıca yargılamanın yenilenmesi sebebi sayılması uygun olacaktır (**Özekes**-Hukuki Dinlenme, s. 327-328). Yargılamanın yenilenmesi prosedürü, aynı mahkeme tarafından yerine getirildiğinden, kanaatimizce bu mahkemenin âdil yargılanma hakkını ihlâl ettiğini kabul etmesi her zaman kolay olmayabilir. Burada, ihlâl iddiasının bir başka mercii tarafından incelenmesi daha doğru olacaktır.

¹⁰¹ **Pekcanitez/Atalay/Özekes** s. 559.

yenilenmesi yoluna başvurulup vurulamayacağını, makûl sürenin ihlâli ve yargılama giderlerinin yüksekliği bakımından ayrı ayrı incelemek gerekir:

Konuyu makûl süre açısından değerlendirmek gerekirse, örneğin, yargılama için makûl olmayan bir sürenin harcanması durumunda, yargılamanın yenilenmesi yoluyla bu süreyi tekrar elde etmeye veya başvurucuya iadeye imkân yoktur. Ayrıca, yargılamanın yenilenmesi hakkının verilmesi, makûl sürede yargılama yapılmamasının sonuçlarını giderecek bir fonksiyon edemediğinden¹⁰², bu ihlâlin tazminatla giderilmesi gerektiğinden¹⁰³, kişinin yargılamanın yenilenmesi yoluna başvurmayı gerektirecek hukuki yararı mevcut değildir¹⁰⁴. Buna rağmen, yargılamanın yenilenmesi yoluna başvurulursa, dava dinlenebilir olmadığından reddedilecektir¹⁰⁵. Zira yargılamanın yenilenmesi, usûl ekonomisi ilkesinin ihlâlinden kaynaklanan sonuçları giderecek bir özelliğe sahip değildir¹⁰⁶. Bu durumda yargılamanın yenilenmesi imkânı verilse bile, yargılamayı daha da uzatmaktan başka bir şeye yaramayacaktır^{107,108}.

Usûl ekonomisi ilkesinin makûl süre yönünden ihlâli, tazminatla giderilebilecek sonuçlar doğurduğundan, izlenecek en uygun yöntem, ihlâl nedeniyle meydana gelen zararı, AİHS'in 41 inci maddesini dikkate alarak ve başvurucunun lehine tazminata hükmederek karşılamaktır¹⁰⁹. AİHS'in "Hakkaniyete uygun tatmin" başlıklı bu maddesi "Mahkeme işbu Sözleşme ve protokollerinin ihlâl edildiğine karar verirse ve ilgili Yüksek Sözleşmecî Tarafın iç hukuku bu ihlâli ancak kısmen telifi edebiliyorsa, Mahkeme, gerektiği takdirde, hakkaniyete uygun bir surette, zarar gören tarafın tatminine hükmeder" şeklindedir. Burada AİHM tarafından hükmedilecek tazminat, makûl

¹⁰² **Tanrıver** s. 234; **Pekcanitez**-Yargılamanın Yenilenmesi, s. 533.

¹⁰³ **Pekcanitez/Atalay/Özekes** s. 559.

¹⁰⁴ **Surlu**, M. Handan: Hukuk ve Cezada Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı Nedeniyle Yargılamanın Yenilenmesi, Ankara 2003, s. 75; **Tanrıver** s. 233; **Pekcanitez**-Yargılamanın Yenilenmesi, s. 533.

¹⁰⁵ **Tanrıver** s. 234; **Surlu**-Yargılamanın Yenilenmesi, s. 72.

¹⁰⁶ Karş. **Braun**, Johann: Münchener Kommentar zur Zivilprozessordnung, B. II, München 2013, § 578 Rdnr. 37.

¹⁰⁷ **Pekcanitez/Atalay/Özekes** s. 559.

¹⁰⁸ Buna karşılık, hukukî dinlenme hakkına aykırılık sebebiyle, âdil yargılanma hakkının ihlâli, yeniden yargılamanın yenilenmesi sebebi sayılır. Aynı şekilde, tarafın mahkemeye usûlüne uygun olarak davet edilmeden aleyhine hüküm verilmesi, savunma hakkını kullanmasına ve delil sunmasına izin verilmemesi, hukukî dinlenme hakkının ihlâli sayılacaktır. Bu durumda ihlâl edilen hukukî dinlenme hakkı sağlanarak yeniden yargılama yapılacak ve hüküm verilecektir (**Pekcanitez/Atalay/Özekes** s. 559).

¹⁰⁹ Karş. **Lansnicker**, Frank/**Schwartzek**, Thomas: Rechtsverhinderung durch überlange Verfahrensdauer, Verletzung des Beschleunigungsgebots nach Art. 6 I (EMRK (NJW, 2001/28, mys. 1969-1974), s. 1972; **Braun**, Johann: Münchener Kommentar zur Zivilprozessordnung, B. II, München 2013, § 578 Rdnr 37; **Grabenwarter** s. 89.

sürede yargılama yapılmamasından kaynaklanan zararları karşılayacak niteliktedir¹¹⁰.

Konuyu yargılama giderlerinin yüksekliği bakımından değerlendirmek gerekirse, bu nedenle dava açamayan (ve adli yardım talebi de reddedilen) kişinin, zaten kanun yollarını tüketmesine imkân yoktur. Bu durumda, bireysel başvuru ile Anayasa Mahkemesi'ne, burada sonuç alınmadığı takdirde, AİHM'e başvurulabilecektir. Ancak kişi dava açtıktan sonra, yargılama giderlerinin yüksekliği nedeniyle, bazı işlemleri süresinde yapamaması, onun bu işlemleri yapmaktan vazgeçmiş sayılması sonucunu doğurmaktadır (m. 324). Örneğin, kendisinden istenen bilirkişi ücretini yatıramadığı için, bu delilden vazgeçmiş sayılan kişi, bilirkişiye gidilseydi, maddi gerçek kendi lehine olacak şekilde ortaya çıkacak idiyse, bu durumda AİHM'in kararından sonra, yargılamanın yenilenmesi yoluna gidilmesi mümkün olabilmelidir.

d-Anayasa Mahkemesi'ne İtiraz Başvurusu

Yasama organı tarafından yapılan bir kanun hükmü, bazen usûl ekonomisi ilkesinin ihlâl edilmesi sonucunu doğurabilir. Böyle bir düzenleme Anayasa'nın 141 inci maddesine aykırılık oluşturacaktır. Bu hükmün bir davada tatbiki sırasında kişinin talebi veya davaya bakan mahkeme re'sen, sözkonusu kanun hükmünün Anayasa'ya aykırılığını ileri sürerek Anayasa Mahkemesi'ne başvurabilir (Any. m. 152)¹¹¹.

Avusturya Federal Anayasası'nın 140 inci maddesinin 4 üncü fıkrasında bizdeki itiraz başvurusu "*...kanunun anayasaya aykırılığı sebebiyle haklarının ihlâl edildiğini iddia eden bir kişinin müracaatıyla bir dava açılmış ise, Anayasa Mahkemesi söz konusu kanunun anayasaya aykırı olup olmadığına hükmetmelidir*" şeklindeki ifadelerle düzenlenmiştir¹¹².

e-Bireysel Başvuru

aa-Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru

Bireysel başvuru (*individualantrag=individual application*), "*anayasa şikâyeti (Verfassungsbeschwerde)*"¹¹³ olarak da ifade edilmektedir¹¹⁴. Bu yolun

¹¹⁰ **Tanrıver** s. 234; **Pekantez**-Yargılamanın Yenilenmesi, s. 533; **Surlu**-Yargılamanın Yenilenmesi, s. 71-72.

¹¹¹ Karş. **Pekantez**-Anayasa Şikâyeti, s. 258.

¹¹² Bkz. Bundes-Verfassungsgesetz (B-VG) (<http://www.verfassungen.de/at/verfassung-heute.htm>, ET. 20.08.2013).

¹¹³ Bu kavram konusunda geniş bilgi için bkz. **Pekantez**, Hakan: Mukayeseli Hukukta Medenî Yargıda Verilen Kararlara Karşı Anayasa Şikâyeti (Anayasa Yargısı Dergisi, 1995/12, mys. 257-287).

¹¹⁴ Bkz. **Pekantez**-Anayasa Şikâyeti, s. 257 vd.

konusu anayasa ve AİHS'te belirtilen temel hak ve özgürlüklere ilişkin ihlallerdir. Dolayısıyla bireysel başvuru yolu, iç hukukta, temel hak ve özgürlüklerinin ihlali durumunda gidilen ve etkin bir hukuki koruma sağlama özelliğiyle öne çıkmaktadır¹¹⁵.

İç hukukunda etkin bireysel başvuru yolu bulunan Almanya ve Avusturya gibi Avrupa Konseyine üye ülkelerin aleyhine AİHM'de açılmış çok az sayıda dava ve bu davalarda aleyhe verilmiş çok az sayıda karar vardır. Aslında, iç hukukta etkin bireysel bir başvuru yolu oluşturmak, Konsey üyesi her devlet için bir yükümlülüktür. Zira Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin 2004 (6) sayılı Tavsiye Kararında, AİHM'deki dava yükünün azaltılabilmesi için, bireysel başvuru yönteminin iç hukukta tanınmasının gerekliliğine değinilmiş ve bu doğrultuda da, 19 Şubat 2010 tarihinde Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından kabul edilen “*Interlaken Deklarasyonu*” ile taraf devletler iç hukuklarında Sözleşme’yi uygulayıcı ve temel hak ihlallerini etkin bir şekilde ortadan kaldıracak mekanizmaları en kısa sürede kurma taahhüdünde bulunmuşlardır¹¹⁶. Fakat Türkiye, 12 Eylül 2010 tarihine kadar, bu taahhüdünü yerine getirmeyi ertelediğinden, kişiler usul ekonomisi ilkesinin ihlali nedeniyle doğrudan AİHM’e başvurmaktaydılar. Yukarıdaki taahhüt doğrultusunda Anayasa Mahkemesi’ne bireysel başvuru, 12 Eylül 2010 tarihindeki referandumla kabul edilen 5982 sayılı Kanun’un, 1982 Anayasası’nın 148 inci ve 149 uncu maddelerinde yaptığı değişiklikler ve Anayasa’nın geçici 18 inci maddesi hükümleri ile hukuk sistemimize girmiş¹¹⁷ ve böylece iç hukuk yollarının bir parçası haline getirilmiştir. Bu düzenleme ile AİHM’e başvurulmadan önce, Anayasa Mahkemesi’ne kişisel başvuru imkânı sağlanmıştır¹¹⁸. 6216 Sayılı Kanun’un, özellikle 45 ilâ 51 inci maddeleri ile bu Anayasa hükümleri daha somut hâle getirilmiştir¹¹⁹. Bireysel başvuruya ilişkin düzenlemeler, 23 Eylül 2012 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir. Anayasa Mahkemesi’ne bireysel başvuru yolu devreye girmeden önce, iç hukukta kanun

¹¹⁵ AİHM, Hasan Uzun/Türkiye kararında T.C. Anayasa Mahkemesi nezdinde bireysel başvuru hakkı sağlayan bu yeni yolun başlıca özelliklerini incelemiş, Hasan Uzun’un iç hukuk yolunu 25 Eylül 2012 tarihinde tüketilmiş olduğunu ve 6216 sayılı kanun uyarınca, Anayasa Mahkemesi’ne bireysel başvuru yolunun, 23 Eylül 2012 tarihinden sonra kesinleşen kararlar için açık olduğunu dikkate alan Mahkeme, Hasan Uzun’un Anayasa Mahkemesi’ne bireysel başvuruda bulunmuş olması gerektiğine hükmetmiştir. Ancak AİHM’in bu kararı sözkonusu bireysel başvuru yolunun etkili olup olmadığı konusunda bir husus içermemektedir (AİHMK, KT.30.04.2013, Hasan Uzun/Türkiye, BN. 10755/13, <http://hudoc.echr.coe.int/sites/tur/pages/search.aspx?i=001-119849>, ET. 20.08. 2013). Bu karar için ayrıca bkz. **Özmen**, Münci: AİHM’e Bireysel Başvuru’nun Önemi, Ankara 2013, s. 24.

¹¹⁶ **Ekinci**, Hüseyin/**Sağlam**, Musa: 66 Soruda Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru, Ankara 2012, s. 11.

¹¹⁷ **Pekcanitez/Atalay/Özekes** s. 680.

¹¹⁸ Bkz. **Pekcanitez/Atalay/Özekes** s. 680.

¹¹⁹ **Ekinci/Sağlam** s. 12.

yollarını tüketen ve hakkına erişemeyen veya bu hakkı engellenen kişi AİHM'e başvurmakta ve haklı çıkması halinde, bu mahkeme, Türkiye'yi tazminata mahkûm etmekteydi. Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkının tanınmasıyla, AİHM'e başvurulmadan, Anayasa Mahkemesi kişinin uğradığı zararın devlet tarafından tazmin edilmesine karar verebilecektir.

Alman Anayasası'nın 93 üncü maddesinden, bireysel başvuru yolunun, temel haklara aykırı işlemlere karşı Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bir başvuru hakkı olduğu anlaşılmaktadır (bkz. Alman Anayasası, m.93/1, 4a)¹²⁰. Alman hukukunda da, bu yola gidilebilmesi için, öncelikle kanun yollarının tüketilmesi gerekir. Ancak bu temel kuralın üç istisnası vardır: Bu istisnalardan ikisi, Federal Anayasa Mahkemesi Kanunu m. 90/2'den kaynaklanmakta olup, “şikâyetçi açısından ağır ve telafisi zor bir zararın doğma ihtimali” ile “anayasa şikâyetinin genel bir öneme sahip olması”dır. Üçüncü istisna ise içtihatlardan kaynaklanmakta olup, “öngörülen kanun yolları tüketilse bile bir sonuç alınamayacağıın anlaşılmasıdır”¹²¹.

Avusturya Federal Anayasası'nın 144 üncü maddesinin 1 inci fıkrası bireysel başvuru hakkını düzenlemektedir. Bu fıkra göre, Anayasa Mahkemesi, başvuru ilgilinin ilgili yasal yolları tamamen tüketmesi şartı ile, hukuka aykırı bir kanun, kanun hükmünde kararname veya antlaşmanın başvuru sahibinin anayasal haklarını ihlâl etmesi halinde, idarî makamların kararları hakkında hüküm verir^{122, 123}. Mahkeme kararlarına karşı bireysel başvuru yolu kapalı olmakla birlikte, idarenin kararlarına karşı bireysel başvuru yolu açıktır¹²⁴. Bu durum, Avusturya hukukunda “mühlet verme başvurusu” adı altında bir yolun bulunmasından kaynaklanmaktadır¹²⁵.

Bireysel başvuru yolu, “anayasa şikâyeti” adıyla İspanya Anayasası'nda da düzenlenmiştir (bkz. m. 53/2, 161/1, 162). İspanya Anayasası'nın 53 üncü maddesinin 2 nci fıkrasına göre “Her vatandaş, umumi mahkemelerde bir tercihi ve acil muhakeme usûlüyle, uygun olursa, bireysel olarak korunma istemiyle Anayasa Mahkemesi'ne başvurarak 14'üncü maddede

¹²⁰ http://www.bundestag.de/bundestag/aufgaben/rechtsgrundlagen/grundgesetz/gg_09.html, ET.12.09.2012).

¹²¹ **Maunz**, Theodor/**Schmidt Bleibtreu**, Bruno/**Klein**, Franz/**Bethge**, Herbet: Bundesverfassungsgerichtsgesetz, Kommentar, B.I, München 2013, §. 90, Rdnr. 397 vd.; **Zuck**, Rüdiger: Das Recht der Verfassungsbeschwerde, München 2006, s. 268-273; **Maunz**, Theodor/**Dürig**, Günter: Grundgesetz-Kommentar, München 2013, § 93, Rdnr. 71.

¹²² **Holzinger**, Gerhart: Avusturya Anayasa Hukukunda Anayasa Şikâyeti ve Bireysel Başvuru (Anayasa Yargısı Dergisi, 2009/26, mys. 61-79), s. 61-62; **Kılınç** s. 34.

¹²³ <http://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10000138>, ET. 12.09.2012).

¹²⁴ **Holzinger** s. 61-62; **Kılınç** s. 34.

¹²⁵ Bkz. **Rechberger** s. 11.

ve Bölüm II. Kısım 1'de tanınan haklar ve özgürlüklerin korunmasını talep edebilir..."¹²⁶.

Polonya Anayasası'nın 79 uncu maddesinin 1 inci fıkrasına göre, kanunda belirtilen esaslar çerçevesinde, anayasal özgürlükleri ve hakları ihlâl edilen herkes, bir mahkeme veya kamu kurumunun nihai kararını dayandırdığı kanun ya da normun Anayasa'ya uygun olmadığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'ne başvuru hakkına sahiptir¹²⁷.

Türkiye Anayasası m. 148/3'te bireysel başvuru yolu "*Herkes, Anayasa'da güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlâl edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'ne başvurabilir. Başvuruda bulunabilmek için olağan kanun yollarının tüketilmiş olması şarttır*" şeklinde düzenlenmiştir. 6216 Sayılı Kanun'un 45 inci maddesinin 1 inci fıkrası "*Herkes, Anayasa'da güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve buna ek Türkiye'nin taraf olduğu protokoller kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlâl edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'ne başvurabilir*" şeklinde düzenlenmiştir. Aynı maddenin 2 nci fıkrasına göre ise "*İhlâle neden olduğu ileri sürülen işlem, eylem ya da ihmâl için kanunda öngörülmemiş idarî ve yargısal başvuru yollarının tamamının bireysel başvuru yapılmadan önce tüketilmiş olması gerekir*". Aynı kanunun 49 uncu maddesinin 5 inci fıkrası ise "*Bölümler, esas inceleme aşamasında, başvuruçunun temel haklarının korunması için zorunlu gördükleri tedbirlere re'sen veya başvuruçunun talebi üzerine karar verebilir. Tedbire karar verilmesi hâlinde, esas hakkındaki kararın en geç altı ay içinde verilmesi gerekir. Aksi takdirde tedbir kararı kendiliğinden kalkar*" şeklindedir.

Doktrinde de bireysel başvuru yolunun çeşitli tanımları yapılmıştır. Birinci tanıma göre, temel hak ve özgürlükleri kamu gücünün işlem, eylem ya da ihmali nedeniyle hakkı ihlâl edilen bireylerin, diğer başvuru yollarını tükettikten sonra başvurdukları istisnai nitelikte bir hak arama yoludur¹²⁸. İkinci tanıma göre, temel hak ve özgürlükleri yasama, yürütme veya yargı organlarının işlemleri tarafından ihlâl edilen bireylerin başvurdukları olağanüstü bir kanun yoludur¹²⁹. Üçüncü tanıma göre, medenî muhakemedeki kesinleşmiş kararlara karşı başvuru, ancak yargılamanın yenilenmesi gibi bir olağanüstü kanun yolu olmayan, yasama ve yargı organının temel hakları

¹²⁶ Constitución Española (http://www.lamocloa.gob.es/NR/rdonlyres/79FF2885-8DFA-4348-8450-04610A9267F0/0/constitucion_ES.pdf, ET. 22.08.2013).

¹²⁷ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (bip.ms.gov.pl/pl/.../download,1671,0.html, ET. 01.08.2013).

¹²⁸ **Ekinçi/Sağlam** s. 9.

¹²⁹ **Kılınc** s. 23.

ihlâline karşı gidilen ve kendisine özgü bir yapısı bulunan bir hukuki çaredir¹³⁰. Yukarıdaki tanım ve açıklamalardan hareketle, bireysel başvuru yolu “*Temel hak ve özgürlükleri kamu gücünün işlem, eylem ya da ihmali nedeniyle ihlâl edilen bireylerin diğer başvuru yollarını tükettikten sonra veya bu yolların tüketilmesine imkân yoksa, derhal başvurdukları istisnai nitelikte bir hak arama yoludur*” şeklinde tanımlanabilir.

Bu yola başvurulabilmesi için, öncelikle temel hakkın ihlâline sebebiyet verdiği ileri sürülen mahkeme kararı ile temel hakkın ihlâli arasında bir illiyet bağının varlığına ihtiyaç vardır. Şayet, temel hakkı ihlâl ettiği iddia edilen kararlar, temel hakka riayet halinde verilecek karar arasında bir fark ortaya çıkacaksa, illiyet bağı var demektir. Ayrıca başvuruya konu edilen ihlâlin, Anayasa'nın uygulanması, yorumlanması veya temel hakların kapsamının ve sınırlarının belirlenmesi açısından önem taşıması ve başvurucunun önemli bir zarara uğraması şarttır (6216 Sayılı Kanun m. 48/2). Anayasa Mahkemesi, yapılan başvuruda bir ihlâlin olup olmadığını, eşitlik ilkesi, âdil yargılanma ve hukuki dinlenilme hakkını ölçü olarak inceleme yapacaktır. Örneğin kişiye hukuki dinlenilme imkânı tanınmamışsa veya yargılama ve sonunda verilen karar keyfi ise, Anayasa'daki eşitlik ilkesinin ihlâli nedeniyle kişisel başvuru yoluna gidilebilir¹³¹.

Bireysel başvuru yoluna gidilebilmesi için, kanunda öngörülen idarî ve yargısal başvuru yollarının tüketilerek¹³² ve hükmün kesinleşmesi gerekir. Bu yollardan birisine başvurularak, usûl ekonomisi ilkesinin ihlâli ve bu ihlâl neticesinde meydana gelen zarar giderilebiliyorsa, bireysel başvuru yoluna gidilemez¹³³. Usûl ekonomisi ilkesinin ihlâli durumunda, Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yapılabilmesi için, yargılamanın sona ermiş ve medenî muhakemeye ilişkin kanun yollarının tüketilmiş olması şart¹³⁴ olmakla birlikte (6216 Sayılı Kanun m. 45/2), davası sürüncemede bırakılan kişi, davanın sonuçlanmasını beklemeden veya yargı giderlerinin yüksekliği nedeniyle, dava açamayan veya mahkemenin istediği usûl işlemini yapamayan bir kişi, dava açmadan da bireysel başvuru yoluna gidebilmelidir.

Konuyu öncelikle, makûl sürenin aşılması yönünden değerlendirmek gerekirse, belirtmeli ki, bir davada karar verilme anı ne kadar

¹³⁰ Pekcanitez/Atalay/Özkes s. 681.

¹³¹ Pekcanitez/Atalay/Özkes s. 681.

¹³² Stürner, Rolf: Die Kontrolle zivilprozessualer Verfahrensfehler durch das Bundesverfassungsgericht (JZ, 1986/11, mys. 526-534), s. 526 vd.; Rupp, Hans Heinrich: Die Verfassungsbeschwerde im Rechtsmittelssystem (ZZP, 1969/82, mys. 1-24), s. 10 vd.; Schlette s. 57; Kılınc s. 25; Pekcanitez-Anayasa Şikâyeti, s. 266; AYMBBK, KT. 02.07.2013, BY. Güher Ergun ve Diğerleri, BN. 2012/13 (RG, T. 18.07.2013, sa. 28711, P. 26).

¹³³ Karş. Stürner s. 526 vd.; Pekcanitez-Anayasa Şikâyeti, s. 267.

¹³⁴ Schlette s. 57; Kılınc s. 25.

gecikirse, makûl süre de o kadar aşılış olur. Ancak, bazen makûl sürenin bitiş anı, mahkemenin karar verme anıyla çakışmayabilir. Bu da davanın sürüncemede bırakılması hâlidir. Böyle bir durumda, Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yapılabilmesi için, davanın sonuçlanmasını beklemek gerekmez¹³⁵. Çünkü usûl ekonomisi ilkesinin ihlâli, Anayasa Mahkemesi'ne başvurulabilmesi için zorunlu bir şart olan ve Anayasa m. 148/3'te ve 6216 Sayılı Kanun m. 45/2'de düzenlenen “*kanunda öngörülmiş idarî ve yargısal başvuru yollarının tamamının tüketilmesi*” kuralının da bir istisnasını oluşturmaktadır. Zira bir davanın sürüncemede bırakılması, 6216 Sayılı Kanun m. 45/2'de düzenlenen şartın gerçekleştirilmesini imkânsız hale getirmektedir. Buna rağmen, bir türlü karara bağlanmayan bir davada, kişiden bu şartın yerine getirmesini beklemek, yargılamayı daha da uzatacağından¹³⁶ veya kanun yollarına başvurmaya sıra gelemeyeceğinden, âdil yargılanma hakkıyla çelişen bir durumun ortaya çıkmasına sebebiyet verilmiş olacaktır. **Konuyu yargılama giderleri bakımından değerlendirmek gerekirse**, yargılama giderleri yüksek olduğu için, dava açamayan veya açtıktan sonra, yargılamanın gerektirdiği işlemleri yapamayan bir kimsenin iç hukuk yollarını tüketmesine imkân yoktur. Bu durumdaki bir kimsenin doğrudan bireysel başvuru yoluna gidebilmesi gerekir.

Burada sorulması gereken bir soru ise “*Dava sonuçlanmış olmakla birlikte, kanun yollarına başvurulmadan veya kanun yollarındaki süreç devam ederken, Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yapılabilir mi?*” Kanaatimizce bu soruda sözü edilen her iki durumda da Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yoluna gidilebilmesi gerekir. Çünkü, kanun yollarına gidilmesinin amacı, bir davanın uzamasından doğan zararın giderilmesini sağlamak değildir. Zaten, bu durumlarda doğan zararı gidermek için kanun yollarına başvurmayı gerektiren böyle bir sebep, HMK'da bulunmamaktadır. Bu durumdaki kimsenin yapması gereken, Anayasa Mahkemesi'ne başvurarak, ilkenin ihlâlinden kaynaklanan zararının tazminat olarak kendisine ödenmesini sağlamaktır. Ayrıca kişinin bu yola başvurabilmesi için, davayı kazanıp kaybetmesinin bir önemi de yoktur. Zira davayı kaybeden bir kişi de, davanın uzaması nedeniyle zarar görmüş olabilir. Zaten, AYMİT m. 79/1'in a ve b bentleri bu hususu, “a) *İhlâli ve sonuçlarını ortadan kaldırmak için yeniden yargılama yapmak üzere dosyayı ilgili mahkemeye gönderir. İlgili mahkeme, Bölümün ihlâl kararında açıkladığı ihlâli ve sonuçlarını ortadan kaldıracak şekilde yeniden yargılama yapar ve mümkünse dosya üzerinden ivedilikle karar verir. b) Bölümlerce yapılan inceleme sonunda, başvuruçunun bir hakkının ihlâl edildiğine karar verilmesi hâlinde, yeniden yargılama yapılmasında hukuki*

¹³⁵ Karş. İnceoğlu s. 375.

¹³⁶ Schlette s. 57; Frédéric s. 33.

yarar bulunmadığı takdirde başvuru lehine uygun bir tazminata hükmedilebilir” şeklinde açıkça düzenlenmiştir.

Bireysel başvuru, mahkemelerin kesinleşmiş kararlarına karşı Anayasa Mahkemesi'ne gidilen bir yol olmakla birlikte¹³⁷, Anayasa Mahkemesi'ni, hakkında kanun yolları tüketilen adli yargı kararlarına karşı gidilen süper temyiz mahkemesi konumuna getirilmiş değildir¹³⁸. Çünkü Anayasa'nın 148 inci maddesinin 4 üncü fıkrasına göre ise “*Bireysel başvuruda, kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda inceleme yapılamaz*”. Bu hükümden hareketle, Anayasa Mahkemesi'nin, yapılan başvuru üzerine, vakıaların ve delillerin değerlendirilmesi ile hukukun somut olaya uygulanması veya mahkemenin takdir yetkisini doğru olarak kullanıp kullanmadığını inceleyemeyeceği veya bu konuda bir karar veremeyeceği söylenebilir¹³⁹.

Doktrindeki bir görüşe göre¹⁴⁰, kamu gücünün ihlâlinden sözedebilmek için, ihlâl, kasıtlı yapılması şart olmayıp, ihmal ile de, yani herhangi bir kusurla yapılmış olması yeterlidir (bkz. 6216 Sayılı Kanun m. 45/2). Kanaatimizce, usûl ekonomisi ilkesinin ihlâlinde kamu gücünün bir kusurunun bulunması gerekmez. Zira, yargılamanın usûl ekonomisine uygun olarak yapılması, Anayasa'mıza göre devletin asli görevidir¹⁴¹.

Anayasa Mahkemesi, usûl ekonomisi ilkesinin ihlâli gerekçe gösterilerek yapılan başvuruyu haklı görürse, yargılamanın mümkün olan en kısa süre içinde sonuçlandırılmasını veya yargılama giderlerinin yükseklığı nedeniyle yapılamayan usûl işleminin, giderleri hazine tarafından karşılanarak yapılmasını sağlamak için, verdiği kararının bir örneğini ilgili mahkemeye gönderilmesine; başvuruçunun usûl ekonomisi ilkesi nedeniyle uğradığı maddî veya manevî bir zarar varsa, bu zararın hazineden ödenmesine karar vermesi gerekir¹⁴².

bb-AİHM'e Bireysel Başvuru

AİHS'i imzalayan ülkelerin, temel hak ve özgürlükleri bu sözleşmeye uygun şekilde koruma yükümlülükleri vardır (AİHS m.1)¹⁴³. Temel hakları ihlâl

¹³⁷ Pekcanitez-Anayasa Şikâyeti, s. 264.

¹³⁸ Kılınç s. 25; Pekcanitez-Anayasa Şikâyeti, s. 680-681.

¹³⁹ Kılınç s. 25; Pekcanitez/Atalay/Özekes s. 681.

¹⁴⁰ Pestalozza, Christian: Verfassungsprozessrecht (Die Verfassungsgerichtsbarkeit des Bundes und der Länder mit einem Anhang zum Internationalen Rechtsschutz), München 1991, s. 173-174.

¹⁴¹ Usûl ekonomisi ilkesinin ihlâli nedeniyle, başvuranların arasında, vatandaş-yabancı, gerçek-tüzel kişi ayrımı sözkonusu değildir (Kılınç s. 28-29). Kamu tüzel kişileri bu yola başvuramazlar (6216 Sayılı Kanun m. 46/2).

¹⁴² Bkz. AYMBBK, KT. 02.07.2013, BY. Güher Ergun ve Diğerleri, BN. 2012/13 (RG, T. 18.07.2013, sa. 28711, P. 71).

¹⁴³ Pekcanitez-Yargılamanın Yenilenmesi, s. 515; Bkz. Pekcanitez/Atalay/Özekes s. 682.

edilmesine rağmen, iç hukuk tarafından bu ihlâlin önlenemediğini veya doğan zararın giderilemediğini iddia eden bir kimse, bu sözleşme bağlamında, AİHM'e başvurabilmektedir. Türkiye, bu sözleşme çerçevesinde AİHM'e kişisel başvuru imkânını 28 Ocak 1987 tarihinde tanımıştır¹⁴⁴.

AİHS'in iç hukukta Anayasa'ya aykırılığı ileri sürülemeyen yasa konumunda olması (Any. m. 90/5)¹⁴⁵, iç hukukun bu sözleşmedeki hükümlerle çelişmemesini zorunlu kılmaktadır. Ancak bu sözleşme çerçevesinde, AİHM'e başvuru imkânı, temyiz veya istinaf gibi bir kanun yolu değildir. Bu yönüyle, Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bireysel başvuru ile ortak bir özelliğe sahiptir. Zira AİHM'in, görevi taraf devletin yargı organlarının yasaları hukuka uygun olarak uygulayıp uygulamadıklarını denetlemek, verdiği hükümleri iptal etmek, bozmak veya onların işlevini üstlenmek değil^{146,147}, sadece temel hakların çiğnenip çiğnenmediğini¹⁴⁸, yargılamanın âdil olup olmadığını tespit etmektir¹⁴⁹. Fakat başvuruçunun iç hukuku, bu ihlâli sadece kısmen telafi edebiliyorsa, mahkeme, gerektiği takdirde hakkaniyete uygun bir surette, zarar gören tarafın tatmin edilmesine hükmedebilmektedir (AİHS m. 41/2)¹⁵⁰.

AİHS m. 35/1'e göre "*Uluslararası hukukun genel olarak kabul edilen prensiplerine göre, ancak iç hukuk yollarının tüketilmesinden sonra ve kesin karardan itibaren altı aylık süre içinde Mahkeme'ye başvurulabilir*". Bu düzenlemeye göre, makûl süreye uyulmadığı gerekçesiyle, AİHM'e başvurulabilmesi için, Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bireysel başvuruda olduğu gibi, yargılama sona ermiş ve iç hukuk yolları tüketilmiş olmalıdır¹⁵¹.

¹⁴⁴ Bu başvuru yolundan vatandaşların yanı sıra, imkânı karşılıklılık koşulu olmaksızın yabancılar da faydalanabilirler (**Pekcanitez/Atalay/Özkes** s. 682).

¹⁴⁵ **Pekcanitez/Atalay/Özkes** s. 682.

¹⁴⁶ **Pekcanitez**-Yargılamanın Yenilenmesi, s. 516-517.

¹⁴⁷ Örnek olarak bkz. AİHMK, KT. 21 Ocak 1999, Garcia Ruiz/İspanya, BN. 30544/96, <http://hudoc.echr.coe.int/sites/tur/pages/search.aspx?i=001-58907>, ET. 12.01.2011).

¹⁴⁸ **Pekcanitez/Atalay/Özkes** s. 683.

¹⁴⁹ Örnek olarak bkz. AİHMK, KT. 31.01.1996, Fouquet/Fransa, BN. 20398/92, <http://hudoc.echr.coe.int/sites/tur/pages/search.aspx?i=001-57973>, ET. 23.12.2012).

¹⁵⁰ Usûl ekonomisi ilkesine göre yargılanmak, kişinin anayasa ile korunan temel bir hakkı olduğuna göre, Usûl ekonomisi ilkesinin ihlâl edildiğini ileri süren her gerçek kişi, hükümet dışı her kuruluş veya kişi grupları, AİHS'in 6 ncı maddesi, âdil yargılanma hakkı bağlamında, AİHM'e başvurabilecektir (**Tanriver** s. 233; AİHS m. 34)

¹⁵¹ **Widmaier**, Gunter: Münchener Anwaltshandbuch Strafverteidigung, München 2006, § 29, Rdnr. 43; **Schorkopf**, Frank: Rainer Grote und Thilo Marauhn, EMRK/GG Konkordanzkommentar zur europäischen und deutschen Grundrechtsschutz, Tübingen 2006, bys. 1559-1659, s. 1585-1586; **Maunz/Dürig** s. § 93, Rdnr. 71.; **Schlette** s. 57; **Ladewig** § 35, Rdnr. 7; **İnceoğlu** s. 375; **Pekcanitez/Atalay/Özkes** s. 683; AYMBBK, KT. 02.07.2013, BY. Güher Ergun ve Diğerleri, BN. 2012/13 (RG, T. 18.07.2013, sa. 28711, P. 26); AİHMK, 27 Ekim 1993, Monnet/Fransa, BN. 13675/ 88 (<http://hudoc.echr.coe.int/sites/tur/pages/search.aspx?i=001-57856>, ET. 12.09.2011).

Aksi halde, yapılan başvuru, AİHM tarafından reddedilecektir¹⁵². Buradaki iç hukuk yollarından maksat, istinaf, temyiz gibi klasik kanun yolları değildir. Zira, kanun yollarında, alt derece mahkemesinin kararı yasalara uygunluk açısından denetlenir. Temyizde hukuka aykırı kararlar bozular, istinafta ilk derece mahkemesi gibi, yargılama yapılarak karar verilir. Bu yollarda yargılamanın gecikmesini giderici bir mekanizma yoktur. Dolayısıyla, **yargılamanın gecikmesi durumunda** tüketilmesi gereken iç hukuk yollarından, Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru ve Avusturya'daki "mühlet verme başvurusu" vb. yollar anlaşılmalıdır. Üye devletin hukuk sisteminde, bu yollara benzer bir iç mekanizma yoksa, AİHM'e başvurabilmek için, davanın sonuçlanmasını veya iç hukuk yollarının tüketilmesini beklemek gerekmez¹⁵³. Örneğin, AİHM de, Ezel Tosun/Türkiye kararında, yargılama faaliyeti henüz sona ermeden, makûl sürede yargılama yapma yükümlülüğünün ihlâl edildiği gerekçesiyle yapılan başvuruyu kabul etmiştir¹⁵⁴. Ayrıca, iç hukukta başvurulacak bir yol olmakla birlikte, onun tüketilmesi anlamsız kalıyorsa, bu durum isbat edilmek suretiyle, söz konusu "iç hukuk yollarını tüketme" şartı uygulanmayabilir¹⁵⁵. **Burada "iç hukuk yollarını tüketme" şartını usûl ekonomisi ilkesi açısından değerlendirmek gerekirse, iki soruya cevap vermek gerekir:**

Birincisi, dava henüz sonuçlanmadan, makûl sürenin aşıldığı iddiasıyla AİHM'e başvurulup, başvurulamayacağıdır. 23.09.2012 tarihinden önce Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru imkânı olmadığından, kişiler doğrudan AİHM'e başvurabiliyorlardı. Ancak belirtilen tarihten sonra, Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru imkânı getirildiğinden, kişi AİHM'e başvurmadan önce, Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yolunu tüketmelidir¹⁵⁶.

¹⁵² Frédéric s. 80; Maunz, Theodor/Schmidt-Bleibtreu, Bruno/Klein, Franz/Bethge, §. 90, Rdnr. 397 vd.; Schlette s. 57; Maunz, Theodor/Dürig, § 93, Rdnr. 71; AİHMK, KT. 26.03.2013, Müdür Turgut vd./Türkiye, BN. 4860/09, <http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/003-4325437-5181283>, ET. 20.09.2013).

¹⁵³ İnceoğlu s. 375.

¹⁵⁴ AİHMK, KT. 10 Ocak 2006, Ezel Tosun/Türkiye, BN. 33379/02, <http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.htm>, ET. 12.05.2013).

¹⁵⁵ Zuck-Recht, s. 268-273; Pekcanitez/Atalay/Özekes s. 683; İnceoğlu s. 375; AYMBBK, KT. 02.07.2013, B.Y. Güher Ergun ve Diğerleri, BN. 2012/13 (RG, T. 18.07.2013, sa. 28711, P. 27).

¹⁵⁶ 23 Eylül 2012 tarihinden önce, Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru imkânı olmadığından, kişi davanın sonuçlanmasını veya kanun yollarına başvuru hakkının doğmasını beklemeden, örneğin makûl süre yükümlülüğüne uyulmadığı gerekçesiyle AİHM'e başvurabilmekteydi. Ancak 23 Eylül 2012 tarihinden itibaren kişilerin Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunma hakları vardır. Anayasa Mahkemesi'ne kişisel başvuru imkânı, İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurulmadan önce son olarak başvurulacak bir imkândır. Böylece İnsan Hakları Mahkemesi önünde Türkiye'nin mahkûm olma ihtimali de en aza indirgenmek istenmiştir (Pekcanitez/Atalay/Özekes s. 680).

İkincisi, ulusal mahkemeler karar verdikten sonra, örneğin makûl süre yükümlülüğünün ihlâl edildiği gerekçesiyle iç hukuk yollarına örneğin Anayasa Mahkemesi'ne başvurulmuş ve buradaki süreç devam ederken, AİHM'e başvurulup başvurulamayacağı sorusudur. Yargılamanın sürüncemede bırakılması, AİHM'e başvurulabilmesi için zorunlu bir şart olan ve AİHS'in 35 inci maddesinde öngörülen iç hukuk yollarının tüketilmesi kuralının da bir istisnasını oluşturmaktadır¹⁵⁷. Örneğin, Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bireysel başvurunun incelenip karara bağlanması konusunda, 6216 Sayılı Kanun m. 49/5 hariç, herhangi bir zaman sınırlaması yapılmamıştır. Kişi başvurusunu yaptıktan sonra, Anayasa Mahkemesi, bu talebi makûl bir süre içinde incelememişse, kişi bu durumda Mahkeme'nin bireysel başvuru hakkındaki kararını beklemeden AİHM'e başvurabilir¹⁵⁸. Zira, yargılamanın sürüncemede bırakılması, AİHS'in 35 inci maddesindeki şartın gerçekleştirilmesini imkânsız hale getirmektedir. Buna rağmen, kişiden bu şartın yerine getirmesini beklemek, kişinin hakkına kavuşma veya zararlarını giderme sürecini uzatacağından¹⁵⁹, âdil yargılanma hakkıyla çelişen bir durumun ortaya çıkmasına sebebiyet verilmiş olacaktır.

AİHM, yargılamada makûl sürenin aşılması halinde, iç hukuk yolları tüketilmemiştir diye yapılan şikâyet başvurusunu reddetmemektedir¹⁶⁰. Aynı şekilde davanın uzun sürmesi nedeniyle zamanaşımına uğraması, makûl sürenin ihlâlini ortadan kaldırmaz¹⁶¹.

f-İnsan Hakları Tazminat Komisyonu'na Başvuru

6384 sayılı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Yapılmış Bazı Başvuruların Tazminat Ödenmek Suretiyle Çözümüne Dair Kanun, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türkiye'nin taraf olduğu ek protokoller kapsamında korunan haklara ilişkin konularda, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Türkiye aleyhine, ihlâl kararı vermeden önce, başvurucuya tazminat ödemek suretiyle,

¹⁵⁷ AYMBBK, KT. 02.07.2013, BY. Güher Ergun ve Diğerleri, BN. 2012/13 (RG, T. 18.07.2013, sa. 28711, P. 27; AİHM, Ciriçosta ve Viola/İtalya kararında, konusu devam etmekte olan yargılamanın makûl sürede tamamlanmadığı iddiasına ilişkin başvuruyu kabul etmiş ve AİHS'in 6 ncı maddesinin ihlâl edildiğine hükmetmiştir (AİHMK, T. 04 Aralık 1995, Ciriçosta ve Viola/İtalya, BN. 19753/92, <http://hudoc.echr.coe.int/sites/tur/pages/search.aspx?i=001-57956>, ET. 28.02.2012).

¹⁵⁸ Karş. **İnceoğlu** s. 375.

¹⁵⁹ **Maunz**, Theodor/**Schmidt-Bleibtreu**, Bruno/**Klein**, Franz/**Bethge**, §. 90, Rdnr. 397 vd.; **Schlette** s. 57; **Frédéric** s. 33; **Maunz**, Theodor/**Dürig**, § 93, Rdnr. 71.

¹⁶⁰ AİHMK, KT. 10 Ocak 2006, Ezel Tosun/Türkiye, BN. 33379/02, <http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.htm>, ET. 12.05.2013); Ayrıca bkz. **Zuck-Recht**, s. s. 268-273; **İnceoğlu** s. 375.

¹⁶¹ Örnek olarak bkz. AİHMK, KT. 2 Aralık 2008, Erdal Aslan/Türkiye, BN. 25060/02, 1705/03, <http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.htm>, ET. 23.11.2012).

ihlâl kararlarının sayısını azaltmak için (6384 S. K. m. 2/2)¹⁶² bir iç hukuk yolu benimsemiştir¹⁶³. Bu yolu, “*İnsan Hakları Tazminat Komisyonu’na Başvuru*” şeklinde isimlendirmek mümkündür¹⁶⁴. İnsan Hakları Tazminat Komisyonu’na Başvuru, iç hukuk yollarından birisi olup, yargılamanın makûl sürede sonuçlandırılmadığı veya mahkeme kararlarının geç veya eksik icra edildiği ya da hiç icra edilmediği sebeplerinden birisinin gerçekleşmesi nedeniyle AİHM’e başvurulması durumunda işlerlik kazanır (6384 S. K. m.2/1)¹⁶⁵. Bu yol, nitelik olarak bir dava değil, idarî esaslara göre düzenlenmiş özel bir iç hukuk çözüm mekanizmasıdır¹⁶⁶. Çünkü başvurunun yapıldığı Komisyon, bir mahkeme olmayıp, idarî bir kuruldur¹⁶⁷. Bu Komisyon beş üyeli olup, Adalet Bakanlığı’nın merkez ve bağlı ve ilgili kuruluşlarında çalışan hâkim ve savcılar arasından Adalet Bakanı tarafından atanacak dört kişi ile Maliye Bakanı tarafından Maliye Bakanlığı personeli arasından atanacak bir kişiden oluşur. Komisyon Başkanı bu üyeler arasından Adalet Bakanı tarafından seçilir (6384 S. K. m. 4/1).

İnsan Hakları Tazminat Komisyonu’na Başvuru, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne başvuru tarihini ve numarasını gösteren resmi kayıt kabul mektubu, başvuru formu ve diğer ilgili bilgi ve belgelerle birlikte, müracaat edenin kimlik bilgilerini içeren imzalı bir dilekçeyle yapılır (6384 S. K. m.5/1)¹⁶⁸. Başvuran, bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren altı ay içinde Komisyona başvurabilir. Bu süre içinde başvurmayanlar, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin münhasıran iç hukuk yollarının tüketilmemiş olması gerekçesine dayanan kabul edilemezlik kararının kendilerine tebliğinden itibaren bir ay içinde de Komisyona başvurabilirler (6384 S. K. m. 5/2). Müracaatlara

¹⁶² Bu Kanun, 23/9/2012 tarihi itibarıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi nezdinde kaydedilmiş başvurular hakkında uygulanır (6384 S. K. m. 9/1).

¹⁶³ **Yıldırım**, Zeki: 6384 Sayılı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Yapılmış Bazı Başvuruların Tazminat Ödenmek Suretiyle Çözümüne Dair Kanun: İnsan Hakları İhlallerinin Çözümüne Dair Farklı Bir Yaklaşım (GÜHFD, 2013/1-2, mys. 1725-1756), s. 1744 vd.

¹⁶⁴ Komisyon, üye sayısının salt çoğunluğuyla toplanır ve toplantıya katılanların salt çoğunluğuyla karar verir (6384 S. K. m. 4/3).

¹⁶⁵ AİHM, Mahkeme, Müdür Turgut vd./Türkiye davasında “...6384 sayılı kanunla kurulan tazminat komisyonu, Mahkeme önünde derdest olan, 23 Eylül 2012 öncesinde yapılmış ve henüz Hükümet’e bildirilmemiş başvurular için, başvuruculara, Sözleşme’nin 13. maddesi anlamında tüketilmesi gereken bir yol sunmaktadır... Dolayısıyla, başvurucuların “makûl süre” şikâyeti, iç hukuk yollarının tüketilmemesi sebebiyle reddedilmelidir” şeklinde karar vermiştir (AİHMK, KT. 26.03.2013, Müdür Turgut vd./Türkiye, BN. 4860/09, <http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/003-4325437-5181283>, ET. 20.09.2013).

¹⁶⁶ **Özmen** s. 19.

¹⁶⁷ **Yıldırım** 1745.

¹⁶⁸ Müracaatın, Cumhuriyet Başsavcılıkları aracılığıyla da yapılması mümkündür. Cumhuriyet Başsavcılığı, müracaat evrakını derhal Komisyon’a gönderir. Bu durumda Cumhuriyet Başsavcılığı’na yapılan müracaat tarihi esas alınır (6384 S. K. m. 5/4).

ilişkin düzenlenecek kâğıtlar damga vergisinden, yapılacak işlemler harçlardan müstesnadır (6384 S. K. m. 5/5).

Bu yola başvurulması belli bir tarihle sınırlandırılmıştır (bkz. 6384 S. K. m.9). Buna göre, 23 Eylül 2012 tarihi itibarıyla AİHM'e yapılmış ve hâlen derdest başvurular için bu yola gidilebilecektir. Bu tarihin kanun koyucunun bilinçli bir tercihi olduğu anlaşılmaktadır. Zira bu tarih aynı zamanda Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruların başlayacağı tarihtir. Bu tarihten sonra, artık başvurular Komisyon'a değil, Anayasa Mahkemesi'ne yapılabilecektir.¹⁶⁹

Komisyon, müracaat konusu başvurunun, AİHM tarafından öngörülen iç hukuk yollarının tüketilmesi koşulu dışındaki diğer kabul edilebilirlik şartlarını taşımadığını, Komisyon'a süresinde müracaat edilmediğini, müracaat edenin hukuki menfaati olmadığını, müracaatın 2 nci madde kapsamına girmediğini, tespit ederse müracaatı reddeder (6384 S. K. m. 6/1).

Komisyon, müracaat hakkında dokuz ay içinde karar vermek zorundadır (6384 S. K. m. 7/1). Komisyon, AİHM'in emsal kararlarını da gözetmek suretiyle müracaat konusunda gerekçeli olarak karar verir (6384 S. K. m. 7/2). Komisyon kararlarına karşı tebliğ tarihinden itibaren on beş gün içinde Komisyon aracılığıyla Ankara Bölge İdare Mahkemesine itiraz edilebilir. İtiraz dilekçesi müracaata ilişkin diğer tüm belgelerle birlikte derhal itiraz merciine gönderilir. Bu itiraz öncelikli işlerden sayılarak üç ay içinde karara bağlanır. Mahkeme tarafından Komisyon kararı yerinde görülmezse işin esası hakkında karar verilir. İtiraz üzerine verilen kararlar kesindir (6384 S. K. m. 7/3). Ödenmesine karar verilen tazminat, kararın kesinleşmesinden itibaren üç ay içinde Bakanlık tarafından ödenir. Ödemeye ilişkin düzenlenecek kâğıtlar damga vergisinden, yapılacak işlemler harçlardan müstesnadır (6384 S. K. m. 7/4).

Yapılan müracaat sonucunda Komisyon'un kesinleşen kararlarının bir örneği müracaata konu işlemin yapıldığı adli veya idari merciye gönderilir (6384 S. K. m. 8/1). Müracaata konu işlem henüz sonuçlandırılmamışsa ilgili adli veya idari merci tarafından bu işlem ivedilikle sonuçlandırılır (6384 S. K. m. 8/2).

¹⁶⁹ Yıldırım s. 1744.

KISALTMALAR

AİHM	:Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHMK	:Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı
AİHS	:Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AMKD	:Anayasa Mahkemesi Kararları Dergisi
Any.	:Anayasa
AÜEHFD	:Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜHFD	:Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AYMBBK	:Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararı
AYMİT	:Anayasa Mahkemesi İç Tüzüğü
AYMK	:Anayasa Mahkemesi Kararı
BGB	:Bürgerliches Gesetzbuch
Bkz.	:bakınız
BN.	:Başvuru numarası
BY.	:Başvuru Yapan
bys.	:Bölümün yer aldığı sayfalar
C.	:Cilt
c.	:Cümle
CPNC	:Code de Procédure Civile Neuchâtelois/Neuchâtel HMK
DESBED	:Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Diss.	:Dissertation
DRiG	Deutsches Richter Gesetz/Alman Hâkimler Kanunu
E.	:Esas
EMRK	:Europäische Konvention zum Schutze der Menschenrechte
ET.	:Erişim Tarihi
f.	:fıkra

FPR	:Familie, Partnerschaft und Recht
GOG	:Gerichtsorganisationsgesetz/Avusturya Mahkemeler Teşkilatı Kanunu
GVG	:Gerichtsverfassungsgesetz/Alman Mahkemeler Teşkilatı Kanunu
HD	:Hukuk Dairesi
HMK	:Hukuk Muhakemeleri Kanunu
HSK	:Hâkimler ve Savcılar Kanunu
HÜHFD	:Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
JBİ	:Juristische Blätter
JZ	:Juristen Zeitung
K.	:Karar
karş.	:Karşılaştırınız
KT.	:Karar Tarihi
kys	:kararın yer aldığı sayfalar
m.	:madde
MİHDER	:Medeni Usûl ve İcra-İflâs Hukuku Dergisi
mys.	:Makalenin Yer Aldığı Sayfalar
NJW	:Nue Juristische Wochenschrift
ÖZPO	:Die österreichische Zivilprozessordnung /Avusturya Medeni Usul Kanunu
P.	:Paragraf
Rdnr	:Randnummer
RG	:Resmi Gazete
s.	:sayfa
sa.	:sayı
TBBD	:Türkiye Barolar Birliği Dergisi
vd.	:ve diğerleri/ve devamı
vs.	:vesaire

YD	:Yargıtay Dergisi
YKD	:Yargıtay Kararları Dergisi
yuk.	:yukarı
ZPO	:Die deutsche Zivilprozessordnung/Alman Medenî Usûl Kanunu
ZZP	:Zeitschrift für Zivilprozess

KAYNAKÇA

Akkan, Mine: Medenî Usûl Hukukunda Etkin Hukuki Koruma (MİHDER 2007/6, mys. 29-68).

Althammer, Christoph/**Schäuble**, Daniel: Effektiver Rechtsschutz bei überlanger Verfahrensdauer-Das neue Gesetz aus zivilrechtlicher Perspektive (NJW, 2012/1-2, mys. 1-7).

Bock, Hans-Christian: Das Rechtsschutzbedürfnis im Vewaltungsprozess, Göttingen 1971.

Bohnet, François: CPCN Code de Procédure Civile Neuchâteloise, Commenté, Bâle 2003.

Braun, Johann: Münchener Kommentar zur Zivilprozessordnung, B. II, München 2013.

Breuer, Marten: Staatshaftung für judikatives Unrecht, Tübingen 2011.

Brüning, Christoph: Staatshaftung bei überlanger Dauer von Gerichtsverfahren (NJW, 2007/16, mys. 1094-1099).

Buchegger, Walter/**Deixler-Hübner**, Astrid/**Holzhammer**, Richard: Praktisches Zivilprozessrecht I, Streitiges Verfahren, Wien/New York 1998.

Doğru, Osman: İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarının İç Hukuklara Etkisi (Anayasa Yargısı Dergisi, 2000/17, mys. 194-225).

Dorp, Tomas/**Link**, Peter: Rechtsschutz bei überlangen Gerichtsverfahren, München 2012.

Ekinci, Hüseyin/**Sağlam**, Musa: 66 Soruda Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru, Ankara 2012.

Erdem, Mustafa Ruhan/**Korkmaz**, Ömer: Yargılamanın Yenilenmesi Olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin İhlâli (DESBED, 2003/2, mys. 182-212).

Eren, Fikret: Sorumluluk Hukuku Açısından Uygun İlliyet Bağı Teorisi, Ankara 1975.

Faber, Ronald/**Frank**, Stefan Leo: Der verfassungsgerichtliche Rechtsschutz gegen Entscheidungen des Asylgerichtshofes das Beschwerdeverfahren nach Art 144a BVG (JBI, 2008/8, mys. 477-489).

Fasching, Hans W.: Rechtsbehelfe zur Verfahrensbeschleunigung (Festschrift für Wolfram Henckel zum 70. Geburtstag am 21. April 1995, Berlin 1995, mys. 161-172).

Frédéric, Edel: The Length of Civil and Criminal Proceedings in the Case Law of European Human Rights Court, Strasbourg 2007.

Gemalmaz, Mehmet Semih: İnsan Hakları Belgeleri, C.I, İstanbul 2003.

Grabenwarter, Christoph: Europäische Menschenrechtskonvention, München 2005.

Hütten, Peter: Die Prozessökonomie als rechtserheblicher Entscheidungsgesichtspunkt (Diss.), Würzburg 1975.

İnceoğlu, Sibel: İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında, Adil Yargılanma Hakkı, İstanbul, 2008.

Karlı, Abdurrahim: İcra Tetkik Mercii Kararlarının Temyizi, İstanbul 1995.

Ketizmen, Muammer: Uzlaşmanın Sirayet Etmezliği İlkesinin Sonucu Olarak Mağdurun Yargılanacak Kişiyi Seçebilme Yetkisi (HÜHFD, 2012/2, mys. 1-10).

Kılıçoğlu, Ahmet: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Ankara 2009.

Kılınç, Bahadır: Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru (Anayasa Şikâyeti) Kurumu ve Türkiye Açısından Uygulanabilirliği (Anayasa Yargısı Dergisi, 2008/25, mys. 19-59).

Kloepfer, Michael: Verfahrensdauer und Verfassungsrecht, Verfassungsrechtliche Grenzen der Dauer von Gerichtsverfahren (JZ, 06 Nisan 1979, mys.209-216).

Kornbichler, Hendrik/Polster, Julian/Tiede, Wolfgang/Urabl, Armin: Verfassungsrecht Schnell Erfasst, Berlin/Heidelberg/New York 2001.

Kroppenberg, Inge: Rechtsschutz gegen den untätigen Zivilrichter (ZZP, 2006/2, mys. 177-198).

Kuru, Baki/Arslan, Ramazan/Yılmaz, Ejder: İcra ve İflas Hukuku, Ankara 2013 (Kuru/Arslan/Yılmaz-İcra).

Kuru, Baki/Arslan, Ramazan/Yılmaz, Ejder: Medeni Usûl Hukuku, Ankara 2013 ((Kuru/Arslan/Yılmaz-Usul).

Ladewig, Jens Meyer: EMRK, Europäische Menschenrechtskonvention, München 2011.

Lansnicker, Frank/Schwirtzek, Thomas: Rechtsverhinderung durch überlange Verfahrensdauer, Verletzung des Beschleunigungsgebots nach Art. 6 I (EMRK (NJW, 2001/28, mys. 1969-1974).

Lorenz, Dieter: Das Gebot effektiven Rechtsschutzes des Art. 19. ABS. 4 GG (Juristische Ausbildung, 1983, mys. 393-400).

Matscher, Franz: Zum Problem der überlangen Verfahrensdauer in Zivilrechtssachen; Art. 6 Abs. 1 EMRK und das österreichische Zivilgerichtliche Verfahren (Festschrift für Hans W. Fasching zum 65. Geburtstag, Wien 1988, mys. 351-375).

Maunz, Theodor/Dürig, Günter: Grundgesetz-Kommentar, München 2013.

Holzinger, Gerhart: Avusturya Anayasa Hukukunda Anayasa Şikâyeti ve Bireysel Başvuru (Anayasa Yargısı Dergisi, 2009/26, mys. 61-79).

Maunz, Theodor/Schmidt Bleibtreu, Bruno/Klein, Franz/Bethge, Herbet: Bundesverfassungsgerichtsgesetz, Kommentar, B.I, München 2013.

Meyer Holz, Ulrich: Keidel Kommentar zum Gesetz über das Verfahren in Familiensachen und in den Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit, München 2011.

Meyer-Scheidler, Alfred: Verzögerungsrüge und Entschädigungsanspruch bei Ausbleiben einer Terminierung im Verwaltungsprozess (LKV, 2012/6, mys. 241-288).

Ottaviano, Marco: Der Anspruch auf rechtzeitigen Rechtsschutz im Gemeinschaftsprozessrecht, Tübingen 2009.

Özbek, Mustafa: Avrupa Konseyince Adalet Hizmetlerinin Etkinliğinin Arttırılması İçin Öngörülen Tedbirler (AÜHFD, 2006/1, mys. 207-292).

Özmen, Münci: AİHM'e Bireysel Başvuru'nun Önemi, Ankara 2013.

Pekcanitez, Hakan/**Atalay**, Oğuz/**Özekes**, Muhammet: Medeni Usûl Hukuku, Ankara 2013.

Pekcanitez, Hakan: İcra ve İflâs Hukukunda Şikâyet, Ankara 1986 (Pekcanitez-Şikâyet).

Pekcanitez, Hakan: Medeni Usûl Hukukunda Yeni Bir Yargılamanın Yenilenmesi Sebebi (75. Yaş Günü İçin Prof. Dr. Baki Kuru'ya Armağan, Ankara 2004, mys. 515-551) (Pekcanitez- Yargılamanın Yenilenmesi).

Pekcanitez, Hakan: Mukayeseli Hukukta Medeni Yargıda Verilen Kararlara Karşı Anayasa Şikâyeti (Anayasa Yargısı Dergisi, 1995/12, mys.257-287) (Pekcanitez-Anayasa Şikâyeti).

Pekcanitez/Atalay/Özekes s. 132; **Kuru**, Baki/**Arslan**, Ramazan/**Yılmaz**, Ejder: Medeni Usûl Hukuku, Ankara 2013.

Pestalozza, Christian: Verfassungsprozessrecht (Die Verfassungsgerichtsbarkeit des Bundes und der Länder mit einem Anhang zum Internationalen Rechtsschutz), München 1991.

Pickenbrock, Andreas: Rechtsschutz gegen gerichtliche Säumnis und Gehörsverletzungen in Österreich (Festschrift für Achim Krämer zum 70. Geburtstag am 19. September 2009, mys. 515-525).

Rechberger, Walter H. (çev. Kamil Yıldırım): Die Verfahrenskonzentration im österreichischen Zivilprozess (İlkeler Işığında Medeni Yargılama Hukuku, İstanbul 2011, mys. 1-15).

Redeker, Konrad: Kann eine Untätigkeitsbeschwerde helfen? (NWJ, 2003/7, mys. 465-536).

Rupp, Hans Heinrich: Die Verfassungsbeschwerde im Rechtsmittelssystem (ZZP, 1969/82, mys. 1-24).

Schmid, Sebastian/**Wallnöfer**, Klaus: Volkanwaltschaft und Gerichtsbarkeit (JRP, 2008/3, mys. 177-188).

Schoibl, Norbert A.: Der Fristsetzungsantrag im österreichischen Zivilverfahrensrecht als Beschwerde gegen unzumutbare Verfahrensverzögerungen (ZZP, 2005/118, mys. 205-240).

Schorkopf, Frank: Rainer Grote und Thilo Marauhn, EMRK/GG Konkordanzkommentar zur europäischen und deutschen Grundrechtsschutz, Tübingen 2006, bys. 1559-1659).

Stürner, Rolf: Die Kontrolle zivilprozessualer Verfahrensfehler durch das Bundesverfassungsgericht (JZ, 1986/11, mys. 526-534).

Surlu, M. Handan: Hukuk ve Cezada Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı Nedeniyle Yargılamanın Yenilenmesi, Ankara 2003.

Şahbaz, İbrahim: Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru ve Sorunlar (Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru, Panel, Ankara 2011, mys. 71-127).

Tanrıver, Süha: Hukuk Yargısı (Medeni Yargı) Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı (Makalelerim I, Ankara 2005, 211-236).

Umar, Bilge: Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu'muzun Kaynağı Neuchâtel Kantonu Medenî Yargılama Usûlü Kanunu (Ege Üniversitesi İktisadî ve Ticarî Bilimler Fakültesi Dergisi, 1974/12, mys 155-184).

Ünal, Şeref: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Türk İç Hukukuna Etkileri, (Anayasa Yargısı Dergisi, 2000/17, mys. 63-86).

Villiger, Mark E.: Handbuch der Europäischen Menschenrechtskonvention unter besonderer Berücksichtigung der schweizerischen Rechtslage, Zürich 1999.

Widmaier, Gunter: Münchener Anwaltshandbuch Strafverteidigung, München 2006.

Yanık, Murat: Karşılaştırmalı Hukuk ve Uluslararası Standartlar Işığında HSYK'nın Oluşumu ve Çalışma Maddî ve Kararlarının Denetimi (Anayasa Yargısı Dergisi, 2010/27, mys. 161-216).

Yıldırım, Zeki: 6384 Sayılı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Yapılmış Bazı Başvuruların Tazminat Ödenmek Suretiyle Çözümüne Dair Kanun: İnsan Hakları İhlallerinin Çözümüne Dair Farklı Bir Yaklaşım (GÜHFD, 2013/1-2, mys. 1725-1756).

Zuck, Rüdiger: Das Recht der Verfassungsbeschwerde, München 2006 (Zuck-Recht)

Zuck, Rüdiger: Rechtliches Gehör im Zivilprozess (NJW, 2005/18, mys. 1217-1312) (Zuck- Rechtliches Gehör).